శ్రీ

చింతామణి.

ఇదిమాసమునకొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

సంపుటము ౪.] రాజమహేంద్రవరము. మన్మథ సంవత్సర జ్యేష్ఠమాసము. [సంచిక. ౧౨.

ఇందూరు, (Indore)

మాళవదేశమునే యిప్పుడిందూరు రాజ్యమని చెప్పుదురు. విక్రమార్క మహారాజు పాలించినప్పు డీదేశమున కుజ్జయినీనగరము రాజధానిగా నుండెను. ఇందూరుపుర మిప్పటిరాజధాని. ఈదేశమును పరిపాలనముచేయు మహారాష్ట్రప్రభువును హొల్కారని చెప్పుదురు. ఈదేశముయొక్క విస్తీర్ణత ౮౪౦౦ చదరపుమైళ్లు; ఈరాజ్యమునందు జనులు పదిలక్షలకంటె హెచ్చుగా నున్నారు; ఈ దేశమువలన వచ్చెడి యాదాయము డెబ్బదిలక్షల రూపాయలు. నర్మదానది యిందూరురాజ్యములో దక్షిణమునఁ బ్రవహించి దేశమును ఫలవంతముగాఁ జేయుచున్నది.

ఈరాజ్యమును మొట్టమొదట స్థాపించినవాఁడు మల్హారిరావను గొల్లవాఁడు. హొలాలనెడు గ్రామనివాసుఁ డగుటచే నతనికి హొల్కారను పేరుకలిగినది. మల్హారిరావు చిన్నతనములో నొక యధికారియొక్క గుఱ్ఱపుసేనలోఁ గొలువయి, ౧౭౨౮ వ సంవత్సరప్రాంతమున పీష్వాయొక్క యేనూఱుగుఱ్ఱపుసేన కధిపతియయ్యెను. అతఁడు క్రమక్రమముగా వృద్ధినొంది, కడపట ౧౭౬౫ వ సంవత్సరమున మరణము ప్రాపించునప్పటికి డెబ్బదియైదులక్షలరూపాయలు వచ్చు రాజ్యమునకు ప్రభువయ్యెను. అనంతర మాతని మనుమఁడు మాలిరావు రాజ్యమునకువచ్చి, తొమ్మిదిమాసములయినతరువాత మృతినొందెను. ఆతనితల్లి యహల్యాబాయి యిప్పుడు రాజ్యభారమును వహించి ముప్పదిసంవత్సరములు మిక్కిలి సామర్థ్యముతోను నేర్పుతోను పరిపాలనముచేసి ప్రసిద్ధికెక్కెను. వెనుకటి మహారాజుగారు ౧౮౮౬ వ సంవత్సరమునందు మృతినొందఁగా, ఇప్పటి హొల్కారు మహారాజా సర్ శివాజీరావు హొల్కారు బహదూరుగారు ౧౮౮౬ వ సంవత్సరము జూలయినెల ౧౨ వ తేదిని సింహాసనమునకు వచ్చిరి. ఈయన వయస్సిప్పుడు ముప్పదినాలుగు సంవత్సరములు. మహారాజా శివాజీరావు హొల్కారుగారి రూప మీక్రిందిపటమునఁ జూపఁబడియున్నది—

ప్రస్తుత హొల్కారు మహారాజుగారు.

యిప్పటి రాజధానియైన యిందూరునగరము ౧౭౭౦ వ సంవత్సరమునం దహల్యాబాయి చేత కట్టఁబడినది. ౧౮౧౮ వ సంవత్సరమున రాజధాని యిచ్చటికి మార్చఁబడినది. ౧౮౯౧ వ సంవత్సరమునం దీపట్టణమున ౯౨౦౦౦ వేల జనులుండిరి.

దూర్భంగమహారాజుగారు.

దూర్భంగరాజ్యము గంగానదికి నుత్తరమున బేహారుదేశములోనున్నది. ఈదేశమునకు రాజధాని దూర్భంగ. ఇందు ౧౮౯౧ వ సంవత్సరమున ౭౩౦౦౦ ల జనులుండిరి. ఈరాజ్య మైదుమండలములలో చెదరియున్నది. ఈ రాజ్యముమీఁద సంవత్సరమున కిరువదినాలుగులక్షల రూపాయలు వచ్చును. సర్ లక్ష్మేశ్వరసింగు బహదూరుగా రిప్పటి మహారాజుగారు. ఈయన ౧౮౭౯ వ సంవత్సరమునందు యుక్తవయస్సును పొంది రాజ్యభారమును వహించిరి. ఈయన రాజప్రతినిధిగారి శాసన నిర్మాణసభలో సభికులయి సత్పరిపాలనముచేతఁ బ్రఖ్యాతిగాంచియున్నారు. ఈయన దేశములో పాఠశాలలును వైద్యశాలలును విస్తారముగా స్థాపింపఁబడియున్నవి. ఏడులక్షల రూపాయలను వ్యయపఱచి యిప్పటి మహారాజుగారు తమరాజ్యములో వ్యవసాయము నిమిత్తము నీటియాధారముల నేర్పఱచియున్నారు. ఈమహారాజుగారి పటమిప్రక్కను జూపఁబడియున్నది—

From a Photo by Bourne and Shepherd.

విజ్ఞాపనము. (౬౧౨-పుట శేషము)

౯౦. తుంగాత్మనాం తుంగతరాస్సమర్థా । మనోరథాన్పూరయితుం న నీచాః
ధారాధరా ఏవ ధరాధరాణాం । నిదాఘదాహ ప్రశమా న నద్యః.

౯౧. సంత్యజ్యకోకిల శిశోమధుర ప్రవాళం । మాకందబృంద మళిపోతమిళత్ప్రసూనం
నింబేతుతిక్త హృదయేబలి భుక్కులాఢ్యే। వత్సానేనతిష్ఠసియదీహవదాశు కార్యమ్.

౯౨. భోభో వారిద? వారిణామమముఖం సంపూరయ ప్రేమవా
న్దాతాత్వం జగదేకరక్షణపరోజానాసిమామప్యలమ్
త్వామేకం శరణంగతం నదనదీకూలేషు ముక్తస్పృహం
దీనంచాతకబాలకం నిజగృహంత్యక్త్వాంతరాళేస్థితం.

౯౩. రేరేబిడాల? పరిగర్జసిమాంవిలోక్య । కీరంమనోహరరవం నిజపంజరస్థమ్
శ్వానంవిలోక్య నహిందర్శయసిస్వవీర్యం। త్వద్దేహపాటనపటుం దశనైఃకరాళైః.

౯౪. ఉచ్ఛిష్టపత్రనిచయే నిజజాతివర్గై । ర్యుద్ధంకురుష్వ కలహప్రియ? సారమేయ?
పూజ్యంవిలోక్య నరదేవగృహేకరీంద్రం। మారోదనంకురుఫలం నహితేస్తికించిత్.

౯౫. దృష్ట్వా హృష్టోభవదళిరసా చిత్రసంస్థేచపద్మే
వర్ణంరూపం కమితికిమితివ్యాపరన్నాజగామ

నాస్మిన్గంధో నచమధు చరమోనాస్తితత్సౌకుమార్యం
ఘూర్ణన్ఘూర్ణన్నవనత ముఖో వ్రీడయా నిర్జగామ.

౯౬. ఛాయాభిః ప్రథమంతతశ్చ కుసుమైః పశ్చాత్ఫలైః స్వాదుభిః
ప్రీణాత్యేషతరుర్మహానితి పరిశ్రాంతైస్సమాసాద్యతే
కోఽజానాతి యదగ్రకోటరపుట ప్రత్యగ్రహాలాహల
జ్వాలాజాలకరాళఫాల ఫలకః క్రూరః ఫణీవర్తతే.

౯౭. ప్రతినగరం ప్రతిరథ్యం । భుజంగసంవాస రుద్ధసంచారే
మమసఖి సంమతమేత । న్నకుల ప్రతిపాలనం శ్రేయః.

౯౮. గుణైరుత్తుంగతాంయాతి । నతు సింహాసనాదినా
ప్రాసాద శిఖరస్థోఽపి । కాకః కిం గరుడాయతే.

౯౯. స్నిగ్ధాభూదవనీ; వనీ, మరకతశ్యామా; చ, కల్లోలినీ
నానావర్తవిహారిణీ; జలధరస్యాఁశైర్నభో మేదురం
సర్వంసాధుతవోదయే; కిమిహయద్దుష్టితిమాలోకయే
యద్భేకాముఖరీభవంతి విరసీభూతాశ్చఘుంస్కోకిలాః.

౧౦౦. అంతశ్ఛిద్రాణి భూయాంసి । కంటకా బహవో బహిః
కథం కమలనాళస్య । మాభూవన్భంగురా గుణాః.

౧. పిష్టోఽపిదష్టోఽపిచ కాలసర్పైః । ఛిన్నోఽపి భిన్నోఽపి విదారితోఽపి
కింబ్రూమహే చందనసౌమ్యతాంతే । లోకోత్తరం సౌరభమేవధత్సే.

౨. అయే మధుప? మాకృథా బతవృథా మనోదీనతాం
తుషారసమయే లతాశత నిషేవణవ్యాకులః
ఇయంసురనిషేవితే సరసపుష్పమాసోదయే
రసాల నవమంజరీ మధుఝరీ జరీజృంభతే.

౩. మరందలోభాచ్చ మిళిందమాలా । ఫేజేంబుజంసూరకరైర్విభిన్నమ్
హాహంత నాళీకమిదం దురంతం । ప్రాలేయపాళీ కబళీచకార.

౪. విముక్తావాసంతీ; వకుళముకుళేనాపి మిళితం
వ్యలోచి వ్యామోహాత్తృణమపిన తేన; క్షితిరుహం
యమాలోక్యోత్క్రాంతా తరళమధభృంగేనచలితం
విదూరాన్మాకంపస్సఖి సదళితోయూధపతినా.

౫. యస్యస్వర్ణశ్రియ ఉరుతరానిత్యమాయాంత్యయత్నా
త్తేనస్వాయత్యనుగుణతయానక్రియేతవ్యయశ్చేత్
వహ్నిగ్రాసోఽభవతి విధితో మంథనం బంధనంవా
లక్ష్మీంప్రేప్సోర్జగదధిపతేరత్ర సాక్షీసరస్వాన్.

౬. కంచదేవసమయంప్రతీక్ష్యవా । నిర్మలే కలయశశ్వదంబుజం
మానసే విహర హంస మానసే । మావిముంచ పునరస్యసౌహృదమ్.

౭. దూరాదేవరవిర్నిరస్య కకుభాముష్ణీల్యగాఢంతమః
ప్రేమాణం యువయోర్వ్యనక్తి తరుణీవిశ్లేష దుఃఖం నుదన్
ఏతేనైవరథాంగ? చండ మహసోమాగాస్సమీపం ప్రజన్
ప్రీతిం హాస్యసి నిష్పతిష్యసి పునర్నిర్దగ్ధపక్షః క్షణాత్.

౮. ఆయాత్యైవ విభావరీ; విభజతేనో నర్దయోయంవిధి
ర్త్రస్తాహంతరథాంగిపశ్య నిముథా; చింతాం వృథామాకృథాః
దైవంసంప్రతిగర్హయామి బహుశోసర్త్యాయయేనావయో
ర్గాఢంప్రేమ, వినిర్మితః ప్రతిదినం విచ్ఛేదఖేదోమహాన్.

౯. ఆయాంతినిర్యాంతి నవాకియన్తో । ద్విజాస్సమాదాయఫలందళంచ
త్వయ్యేవపుంస్కోకిలకూజితేన, । పరోపకారః ప్రథితోరసాల?

౧౦. దయితోసితతస్తతః పృథివ్యా । మయిజీమూత జనస్యజీవనేన
విషయాదపి గచ్ఛతః కమేతా । స్త్వనిభిర్భీషయసీహ రాజహంసాన్.

౧౧. తాపంసంప్రతి సర్వతోపహరసే; ముక్తాఫలంశుక్తిషు;
క్షేత్రంసించసి; కించపల్లవయసి శ్రీఖండముఖ్యాన్ద్రుమాన్
క్షారంక్షారమిదంజలం జలనిధేరాస్వాద్యజీమూతహే
విశ్వంజీవయసి; బ్రవీతి జగతి ప్రౌఢోపికస్తేగుణాన్.

౧౨. ఊషరేషు వివరేషుచాంభసాం । పేచయోపి భవతాప్రవర్తితాః
క్షేత్రసీమ్నినిహితాస్తుబిందవో । వారివాహ భవతో నవోనయః.

౧౩. పపాతపాథః కణికా నభూమౌ; । సమాప శాంతిం కకుభాం నతాపః
పుష్ట్యైనజీవాతు రయంతటిత్వా । న్కృషీవలానాం ముదముద్వవామ.

౧౪. సంపాదిత స్సపది దర్దురదీర్ఘనాదో । యన్మంజుకోకిలరుతాని నిరాకృతాని
నిష్పీతమంబులవణాంబు నతుదేవనద్యాః । పర్జన్యతేన నకృతోభవతా వివేకః.

౧౫. యత్తాదృశేషు నళినేషు నపక్షపాతో । జాతోఽతస్స్ఫుటమసౌ కుటజానురాగః
విశ్వైకజీవనపుటోపిచవారివాహ । దుర్వారవాయువశగోసిన తద్విచిత్రమ్.

౧౬. ముంచస్యంభస్సమమనుపమంక్షేత్ర గర్భే స్థలేవా
సామ్యంసమ్యగ్జలధరగత శ్చందనే శీతహేతుః;
నశ్లాఘ్యం తత్తదపికృతినాం నేదమంతర్బిభర్తి
జ్యానిః కాలేభవతి భవతోయద్విషాస్వాదితాయాః.

౧౭. ఉద్దామద్యుమణిమయూఖమూర్ఛితానా । మేతేషా మహహమహామహీరుహాణాం
ఆలంబఃక ఇహభువస్తలే పయోధే ॥ స్సించంతం జగతివిహాయవారివాహమ్.

౧౮. గ్రీష్మోష్మాదళితో; వనంవికసితం; ధారాభిషిక్తాధరా;
దావాగ్నిశ్శమితో; హరిత్సరసితైరానర్తితాః కేకినః
ప్రాపోచ్చైఃపదమంబుదేనవిదితం యద్వైత్రిలోకీహితం;
తత్కీర్తిం పరివర్తితామిహ శరన్మేఘంవదన్తి భ్రమాత్.

౧౯. సంతాపం జగతాంవిలుంపసి; పునర్ధారాభిరాసించసి
క్షేత్రాణ్యంకురయస్య మూన్ముకుళయస్యహ్నాయ నీపద్రుమాన్
సారంగస్యనభోనివేశి తదృశశ్చం చూపుటాప్పూరణే
వైముఖ్యం వ్రజసీత్వమంబుదయది ప్రత్యోతికోసామతత్.
౨౦. తాసితాని కమలానితజ్జలం । తానిషట్పదకులానితేఖగాః
సర్వమేకకలిమేవవిచ్యుతం । పంకశేషమ చిరాదభూత్సరః.
నావర్తా నచతరళా స్తరంగమాలా । నేదానీం జలరయజారవాః కరాళాః
వైవత్వంతటిని తటద్రుమాన్నిపాత్య । ప్రౌఢానా మపివయసామిహాసిపాత్రమ్.
౨౧. గంగాప్రవాహ? గిరిశైక శిరస్థితస్త్వం । యుక్తంతవార్ణవము పైతుమనిహ్నావేన
యత్త్వంపథిస్పృశసి భూరి నదాంతరాణి। తత్తోన యుక్తమితివక్తిపృథగ్జనోపి.
౨౩. వాపీకాపికదాపి నశ్రుతచరీ; కోవేద చేదృక్సరో;
హేమాంభోజవతీ నచాత్రతటి నీ క్షైగ్నా మనజ్ఞాయతే
భోభోః పాంథ దురంతసాహస భరేణాహంగతశ్చేన్ముధా
మండూకాకులపంక సంకులతలాద్బంధోక బంధంపిబ.
౨౪. గంధవాహ? గహనానిగాహసే । గంధజాతమిహసంచినోషిచ
నైపుణచ్యుతిరియంతుతావకీ । యన్నతత్రసదసద్వివేచనమ్.
౨౫. జీవితానికకుభాంనివేశయ । న్నర్థిషోటత చకోరచంచుషు
కష్టమిందురుదయన్నిపీయతే । దారుణేనతమసాబలీయసా.
౨౬. యద్వాంఛంతి చకోరకాః ప్రతిదిశం; ధ్యాయన్తి యత్కోరకాః
కాసారేషు కుముద్వతీవన భువో; నందంతి యస్మిన్దృశః
సంప్రాప్తుం రజనీముఖం సుఖయితుం తచ్చారదంసర్వదా
తస్మిన్పార్వణ శర్వరీశ? భవతాసంప్రాప్యతాం సద్యశః.
౨౭. శ్రేయాన్వీధోర్బాహుళ పక్షపరిక్షయోపి. । నోపూర్ణతాజలనిధేరిహ వర్ణనీయా-
యద్వారిన స్పృశతిహంత పృథగ్జనోపి।యస్యామృతేమఖ భుజోపిముదంలభంతే.
౨౮. ఉత్సాహం వనితాసఖేషు విరహగ్లానేషు దైన్యంశశీ.
శోకంకోక కుటుంబినీషు దిశతి క్షేమంచకోరీషుచ
లక్ష్మీంలుంపతి పంకజస్య కుముదా మోదాయ సంపద్యతే.
తద్బీజంధ్రువ మత్రదైవవిహితం ద్వేషస్యరాగస్యవా.
౨౯. రాజానః కతివా నసంతి జగతిఖ్యాతా నిజాభ్యాశగా
న్యేపుష్ణన్తిబలీయసః పరిచితాం; శ్చిత్రం నమన్యామహే.
రాజా రాజతి కేవలం హిమకరః పుష్ణాతిదూరస్థితా
జ్యోత్స్నాభిర్గ్లపితాన్నిశేశ మహసాయోసౌ చకోరానిమాన్.
30. ధునోతి ధ్వాంతాని; వ్యపనయతినీహారపటలం;
కులంరాజీవానాందళయతి; రథాంగంరమయితి

జగద్వ్యాపీ దేవో; జనయతి జనానాంచ నయనం;
నయాతి స్థేమానం యది తదిహ దైవం జయతికః.

౩౧. అరవిందాని విందంతి । వ్యథాం విరహతో రవేః
తేషాం విరహతస్తస్య । న జానే కీ దృగంతరం.

౩౨. యేన శైశవపదే మదేభరా । డ్గండసీమ్ని నఖరైర్విదారితం
యౌవనోత్సవమవాప్య కేసరీ । కేషు దర్శయతి సోద్య పౌరుషమ్.

౩౩. భూమిపాల భవనేషు కేసరీ । పంజరే స్ఫురతి రుద్ధపౌరుషః
ఉన్మిషత్సుకరటేషు కుంభినాం । కః కరోతి కరజార్పణోత్సవమ్.

౩౪. స్వైరం సైరిభయూథ పైరిహ సరశ్శృంగేణ విక్షోభితం
తావన్న్యంకు కులంచ హుంకృతి శతైర్విద్రావితం ద్వీపిభిః
హేలాక్షిప్త పదే పరాక్రమ విధా వుజ్జృంభమాణే హరౌ
చిత్రం నైవ తథైవ చిత్రలిఖితేవాసీ దరణ్యస్థలీ.

౩౫. గర్భస్రవాతో విదళయంతి కరేణుకానాం
గండూషయంతి గజగండతటీమదాంభః
యద్గర్జితాని జరయానుషితస్స ఏవ
కంఠీరవః పరిభవం సహతే మృగీభ్యః.

ఇట్లు, మథురాపురనివాసి శ్రీమద్ద్వివేది వంశమౌక్తిక సోమనాథ దేశికాగ్ర సోదర రామచంద్ర పండితాగ్రసర పుస్తకభాండారమునుండి తత్పుత్ర దౌహిత్రులొసంగిన కృతి నధికములు.

౩౬. లోకానందన చందనద్రుమసఖే నాస్మిన్వనే స్థీయతాం
దుర్వంశైః పరుషైరసార హృదయైరాక్రాంత మేతద్వనం
తేహ్యన్యోన్య నిఘర్షజాత దహనజ్వాలావళీసంకులా
నస్వాన్యేవ కులాని కేవలమిమీ సర్వం దహేయుర్వనమ్. కువలయానందము.

౩౭. గుణానామజ్ఞాతా ప్రచురధనదాతాపి నమదే
ముదేవిద్వాజ్ఞాతా భవతి మితదాతాపి గుణినః
దృశౌదత్తే గ్రామ్యా న పునరవదత్తే చతురతాం
దృశః కోణం దత్వా వశయతి నితాంతం పురవధూః. చాటుధార.

౩౮. అహో ఖలభుజంగస్య । విచిత్రోయం వధక్రమః
అన్యస్య దశతి శ్రోత్ర । మన్యః ప్రాణైర్వియుజ్యతే. కు.

౩౯. వనాని దహతో వహ్నేః । స్సఖా భవతి మారుతః
స ఏవ దీపనాశాయ । కృశే కస్యాస్తి సౌహృదమ్. పంచతంత్రము.

౪౦. విద్వానేవ విజానాతి । నాన్యో విద్వత్పరిశ్రమం
జంభారిరేవ జానాతి । రంభాసంభోగసంభ్రమం
నహి వంధ్యా విజానాతి । గుర్వీం ప్రసవవేదనామ్. కు.

౪౧. అగాధ హృదయాభూపాః । కూపా ఇవ దురాసదాః
ఘటకాగుణినోనస్యుః । కథంలభ్యేతజీవనమ్. చా.

౪౨. ప్రాయోధనవతామేవ । ధనేతృష్ణాగరీయసీ
పశ్యకోటి ద్వయాసక్తం । లక్షాయ ప్రవణంధనుః. భోజచరిత్రము.

౪౩. మానయంతి నతాఃక్రూరా । న్నసాధూ నుపకారిణః
పూజయంతి సదానాగా । న్నతార్క్ష్యం నాగఘాతినమ్. పం.

౪౪. కర్ణారుంతు దమంతరేణ నినదంగాహాస్వకాకస్స్వయం
మాకందంమకరందశాలి నమిహత్వాం మన్మహేకోకిలం
ధన్యాఃస్థలవైభవేన కతిచిద్వస్తూనికస్తూరికాం
నేపాల క్షితిపాలఫాల పతితేపంకేన శంకేతకః. కు.

౪౫. గుణదోషౌ బుధోగృహ్ణ । న్నిందుక్ష్వేళావివేశ్వరః
శిరసాశ్లాఘతేపూర్వం । పరంకంఠేనియచ్ఛతి.

౪౬. అహమేవ గురుస్సుదారుణానా । మితిహాలాహలమాస్మతాతదృప్తః
ననుసంతి భవాదృశానిభూయో । భువనేస్మిన్వచనానిదుర్జనానామ్.

౪౭. ప్రభుభిః పూజ్యతేనిత్యం । కర్త్రైవ నకులీనతా
కలావాన్ధ్రియతేమూర్ధ్నా । సత్సుదేవేషుశంభునా. భో.

౪౮. కస్త్వంభోః? కథయామి దైవహతకం మావిద్ధిశాకోటకం
వైరాగ్యాదివసాధువక్షి? విదితం; కస్మాదిదం;కథ్యతే
వామేనాత్రవటస్తమధ్వగ జనస్సర్వాత్మనాసేవతే
నచ్ఛాయాపి పరోపకారకరణే మార్గస్థితస్యాపిమే. కు.

౪౯. పాత్రేత్యాగీ గుణేరాగీ । భోగీ పరిజనైస్సహ
శాస్త్రేబోద్ధా రణేయోద్ధా । ప్రభుఃపంచ గుణఃస్మృతః. చా.

౫౦. కస్త్వంబ్రహ్మ? న్నపూర్వః; క్వచతవవసతి? ర్యాఖిలా బ్రహ్మసృష్టిః;
కస్తేత్రాతా? హ్యనాథః, క్వచతవపితరౌ? నైవతౌంతౌస్మరామి
కింతేభీష్టందదామి? త్రిపదపరిమితాభూమి; రల్పంకి? మేత
ద్బ్రహ్మాండంభావగర్భంబలిమితిచ వదన్వామనోనస్సపాయాత్.

౫౧. జగత్కుటుంబః పురుషోత్తమోర్థీ । ద్రవ్యంచ సప్తార్ణవమేఖలాభూః
కాలఃక్రతు స్సర్వసురైకసేవ్యః । పాత్రేప్రదాతా బలిరేవనాన్యః.

౫౨. దారాణామపహర్తురస్యతి మనశ్శల్యస్యలోకత్రయీ
జంతూనాం దశకంధరస్య తులితత్రైయత్కధాత్రీభృతః

ఆధునికకవులు. (౫౭౧-పుట శేషము)

ఈ హేతువుచేతను, సీతారామరాజుగారు బలవంతులయి తమసేనలతో చిల్లర సంస్థానాధిపతుల నదిమి కప్పములు గొనుచుండుటచేతను, విజయనగరరాజ్య మాకాలమున నించుమించుగా స్వతంత్రరాష్ట్రమువలెనే యుండెను. ఈ సీతారామరాజుగారు బొబ్బిలిరాజయిన చిన్న రంగారావుగారిని పట్టుకొని విజయనగరములో చెఱసాల యందుంచెను; పర్లాకిమిడిరాజగు నారాయణదేవు జగన్నాథయాత్రపోవుట సందు చేసికొని యతనిరాజ్యముమీఁద దండెత్తి యాత్రనుండి తిరిగివచ్చిన యాతనిని నరసన్నపేటవద్ద నోడించి యిప్పటి గంజాముమండలములో విశేషభాగమును విజయనగరరాజ్యములోఁ జేర్చెను. తన తమ్ముని వెంటఁగొని దండయాత్ర వెడలి సీతారామరాజుగారు మొగలితుర్రువఱకును వచ్చి స్థానికపాలకుఁడైన నబాబు బడ్డీజబ్బహూఖానును జయించి కొంతకాలము రాజమహేంద్రవరము సర్కారును సహిత మాక్రమించినట్లు చెప్పుదురు. ఇట్లింకను పెక్కుజయములనుబొంది మహోన్నతదశయందుండిన యీ కాలములోనే యింగ్లీషువారు నిజామువలనఁ బొందిన సనదుప్రకారముగా నుత్తరపు సర్కారులలోఁ దమ యధికారమును జెల్లించుట కారంభించిరి. ఇంగ్లీషుకంపెనీవారితోఁ జేసికొన్న యొడంబడికను బట్టి సంవత్సరమునకు మూఁడులక్షల రూపాయలు పేష్కష్ చెల్లించుటకును, పర్లాకిమిడి రాజయిన నారాయణదేవువలనఁ గైకొన్నరాజ్యమును విడిచిపెట్టుటకును, విజయనగరమువారొప్పుకొనిరి. ఇట్లు కొంతకాలము జరిగినతరువాత విజయనగర సంస్థానమునకు లోఁబడియున్న కొండజమీదారులందఱును విజయనగరమువారిమీఁద తిరుగఁబడి స్వతంత్రులగుటకుఁ బ్రయత్నించిరి. కాని, సీతారామరాజుగారన్నిటికిని దగినవాఁడయినందున నింగ్లీషుసేనలను సహాయపఱుచుకొని యా కొండ సంస్థానాధిపతుల నొక్కొక్కరినే జయించి కొందఱి దేశములను తమ రాజ్యములోఁ గలుపుకొనియు కొందఱిని విజయనగరమునఁ జెఱసాలలోఁ బెట్టియు నందఱిని సాధించెను. ఈ కలహములో ఆండ్ర పాలకొండ జమీన్దారులుమాత్రము చేరలేదు. సీతారామరాజుగారిట్లు పరరాజులను జయించుటయే కాక తురకదొరలు మసీదులకిచ్చిన భూములను పూర్వరాజులు బ్రాహ్మణులకిచ్చిన మాన్యములనుగూడ లాగుకొని ప్రజలను సహితము క్షోభపెట్ట నారంభించెను. ఈయన పెట్టు బాధలే సూరకవిని రామలింగేశ శతకము చెప్పునట్లు చేసినవి. ఆకాలపు ప్రభువులయందు కవి కెట్టి యభిప్రాయ ముండినదో కొంతవఱకీ క్రిందిరీతి పద్యములు వెల్లడి చేయవచ్చును—

సీ. పసుగురు కోఁతివెంబడి సంచరింపరే వాహకుల్ లేరె శవంబులకును
గంగిరెద్దుకు లేవె ఘనతూర్యరావముల్ కల్మిగల్గదె వారకామినులకుఁ
బులి గోవుఁ జంపి నక్కలను బోషింపదే స్థూలకాయము లేదె దున్నలకును

బుప్పిపుంటికి లేదె పుట్టుంబుఁ జుట్టుట వేణుధరుండెద్దు వెంటరాఁడె
న్యాయపద్ధతి నడుపని యవనిపతికి । నెన్నిచిన్నెలు గలిగిన నేందుకొఱకు
నంత్యమునఁ జూడవలయు నాయయ్యసుఖము । రామలింగేశ రామచంద్రపురవాస.

సీ. కడు వింతయగు స్థూలకాయంబు గల్గుట చిత్రభూషాంబర స్థితిని గనుట
తూర్యారావంబులతోఁ జనుదెంచుట వాలవీజనసమూహాప్తి గనుట
శృంగవేత్రోద్ధతిఁ జేరరాకుండుట చూపఱు పదుగురు చుట్టుకొనుట
స్వనియంతవాక్యంబు విని తలయూఁచుట నానమ్రదవహించి మతము గనుట
గంగిరెద్దుకు మూర్ఖభూకాంతునకును । భేదమించుకయును గనిపించదట్టి
ప్రభువు వేఁడిన సత్కవి పతిమ చెడదె । రామలింగేశ రామచంద్రపురవాస.

సీ. మాన్యంబులియ్య సమర్థుఁడొక్కఁడు లేఁడు మాన్యముల్ చెఱుప సామంతులంద
ఱుండినయూళ్ళ గోడఱిఁగింపఁ డెవ్వఁడుఁ బండినయూళ్ళెన్నఁ బ్రభువులంద
ఱితఁడు పేదయటంచు నెఱిఁగింపఁ డెవ్వఁడుఁ గలవారి సిరియెన్నఁ గలరు నోరలు
తనయాలిచీఁకటి తప్పెన్నఁ డెవ్వఁడు పరకాంత ఱంకెన్నఁ బెద్దలంద
ఱిట్టి దుష్టుల కధికారమిచ్చినట్టి । రాజు ననవలెఁ గాక దుర్జయుల నంగ
నేమి పనియున్నదిఁక సత్కవీంద్రులకును । రామలింగేశ రామచంద్రపురవాస.

ఇట్లుండఁగా సంస్థానమునందుండిన రాచవారందఱు నొకటిగాఁ జేరి ౧౭౭౪వ సంవత్సరమునందు మంత్రిత్వమును మాని రాజకార్యసంబంధము వదలుకొనునట్లు సీతారామరాజుగారిని నిర్బంధపఱిచిరి. తనపుత్రుఁడయిన నరసింహగజపతిరాజును స్వీకారము చేసికొని విజయరామరాజుగారి మరణానంతరమున సింహాసన మాతనికిచ్చునట్లు తమ్ముని నొడఁబఱిచి యాయన తాను మంత్రిత్వమును విడుచుట కంగీకరించెను.

విజయనగరము వారు చెల్లింపవలసిన కప్పము యొక్క మొత్తమును నిర్ణయించుటకయి కంపెనీవారి చెన్నపురి పరిపాలకుఁడు విజయరామరాజుగారిని చెన్నపురి రమ్మని కోరెను. కోరిన ప్రకారముగా విజయరామరాజుగారు చెన్నపురికిఁ బోక ప్రయాణవ్యయములకు తనచేత సొమ్ము లేదనియు, తన యన్నయైన సీతారామరాజుగారు తన్ను నాశనము చేయుటకయి తంత్రములు పన్నుచుండిన యీకాలములోఁ దాను రాజధానిని విడిచి దూరముగాఁ బోవుట యుచితము కాదనియు, విశాఖపట్టణములోని యధికారుల సమక్షమునఁ దాను వారు విధించెడు న్యాయమైన కప్పమున కంగీకరించెదననియు, చెప్పి తప్పించుకొనెను. అంతట చెన్నపురి పరిపాలకుఁడు సీతారామరాజుగారిని చెన్నపురికి రమ్మని కోరఁగా నే యతఁడు తత్క్షణమే పోయి యక్కడివారిని వశపఱుచుకొని రాజకార్యములు చక్కఁబఱుచుకొని, విజయనగర సంస్థానమునకు తన్ను దివానుగా

నేర్పాటుచేయించుకొని తన పుత్రుని స్వీకారమును స్థిరపఱిపించుకొని, మరలవచ్చెను. ఈ యేర్పాటులవలన విజయరామరాజుగారు పేరునకు రాజుగానుండినను నిజమయిన యధికారమంతయు సీతారామరాజుగారి చేతిలోనే చిక్కెను. ఈవిషయమయి విజయరామరాజుగారు కంపెనీవారికి మొఱపెట్టుకొనఁగా పెట్టుకొనఁగా తుదకు వారాయనను దివానుపనినుండి తొలఁగించి విజయనగరము విడుచున్నట్లు త్తరువుచేసిరి. అందుపైని సీతారామరాజుగారు విజయనగరమువిడిచి సింహాచలము నివాసముగా నేర్పఱుచుకొని యక్కడ కొంతకాలముండి, తరువాత మరల తమ్ముని మంచిమాటలాడి ౧౭౯౦ వ సంవత్సరమునం దొకసారియు, ౧౭౯౨ వ సంవత్సరమునం దొకసారియు మరల సంస్థానములో దివానుగాఁ బ్రవేశించి, కడపటిసారి కంపెనీవారిచే చెన్నపురికిఁ బోవునట్లు త్తరువు చేయఁబడి నెలకయిదువేలరూపాయల యుపకారవేతనముమీఁద ౧౭౯౩ వ సంవత్సరమునం దక్కడపోయిచేరెను. సీతారామరాజుగారి దుష్పరిపాలనము మొదలయిన కారణములచేత విజయరామరాజుగారు ఋణములపాలగుటయే కాక కంపెనీవారికి కట్టవలసిన కప్పమును సరిగా కట్టలేక యాఱులక్షల యిరువదియైదువేల రూపాయలవఱకును బాకిపడిరి. అందుచేత కంపెనీవారు సంస్థానమును తమ పాలనమునకుఁదీసికొని, విజయరామరాజుగారిని స్వరాజ్యమునువిడిచి మచిలీబందరులో వాసముచేయునట్లు త్తరువుచేసి, ఆయనకు ముప్పదివేల రూపాయ లొక్కసారిగా నొక్కమిచ్చెదమనియు నెలకు రు ౧౨౦౦ లు వ్యయముల కిచ్చెదమనియుఁ జెప్పిరి. ఆయన స్వదేశమును విడుచుట కిష్టములేనివారయి బందరుపురమునకుఁ బోవు మార్గమున బైలుదేఱి యాఱుదాముక్రోసులు దూరముపోయి యక్కడనుండి పరివారముతో వెనుకఁదిరిగి పద్మనాభమునకుఁబోయి యక్కడనుండి తాను ప్రయాణము చేయలేకపోవుటకు సాకులు వ్రాయనారంభించెను. విజయరామరాజుగా రక్కడనున్నకాలములో రాచవారును నాలుగువేల సైనికులునుబోయి యాయనను జేరిరి. కంపెనీవారికీ సంగతి తెలియఁగానే యిరువదినాలుగుగంటల కాలను గడువిచ్చి యాలోపల నతఁడు బందరుమార్గమున బైలుదేఱనిపక్షమున, బలాత్కారముగాఁ బంపవలసినదని విశాఖపట్టణములోనున్న సేనానాయకున కుత్తరువుచేసిరి. పయివారి యుత్తరువును దెలియఁబఱిచి యింగ్లీషుసేనాధిపతియైన ప్రెండర్గాస్టుగారుకొంతసేన(౨౪౦౦భటులు)తో పద్మనాభమునకుఁబోయిరి. ౧౭౯౪ వ సంవత్సరము జూలయినెల ౧౦ వ తేది యుదయమున నింగ్లీషు సేనాధిపతి పద్మనాభపుకొండను జేరునప్పటికి, విజయరామరాజుగారును బంధువులయిన రాచవారును ఖడ్గపాణులయి లొంగబడక యుద్ధముచేసి వీరమరణమునొందుటకు నిశ్చయించుకొని యందఱును పద్మనాభస్వామి ప్రసాదమును

స్వీకరించి యుద్ధోన్ముఖులయి నిలిచియుండిరి. నాఁడు సూర్యోదయకాలమున నింగ్లీషు సేనలకును రాజుగారి సేనలకును ముప్పావుగంటసేపు ఘోరయుద్ధము జరగినది. అంతట రాజుగారి సేనలన్నియు చెల్లాచెదరయి పాఱిపోయినవి. రణరంగమునకుఁ బోయి చూడఁగా రణ నిహతులయి వీరశయనమునొందిన వారి శరీరము లక్కడ మున్నూటతొమ్మిది కనఁబడినవి. రణభూమి నలంకరించిన మున్నూటతొమ్మిదింటిలో నిన్నూటయేనుబది రాచవారిదేహములు. రణరంగమధ్యమునఁ బడియుండిన విజయరామరాజుగారి శవము చుట్టును కోటకట్టినట్లుగా సంస్థానములో నున్న తన్నిలో నుండిన యుత్తమ క్షత్రియుల శవములు నలువది గుండుదెబ్బలతోఁ బడియుండెను. ఇట్లు మరణము నొందినవారుగాక పాఱిపోయినవారిలో నెందఱికి గాయములు తగిలినవో తెలియలేదు. ఇంగ్లీషు సైనికులలో మృతులయినవారు పదుముగ్గురు; గాయపడినవారలు వది యొక్కరు. ముప్పదియేడేండ్ల క్రిందట బొబ్బిలికోటముందు పెద్ద విజయరామరాజుగారు హతులయినట్లే మన కవీంద్రుని కాలములో నుండిన యీ చిన్న విజయరామరాజుగారు పద్మనాభపు కొండముందు నిహతులయిరి. మన కవికాలముతో సంబంధించిన చరిత్రమింతే. తండ్రి మరణమును విని యప్పటి కెనిమిదిసంవత్సరముల ప్రాయమువాఁడయిన నారాయణబాబుగారు తల్లితోడఁగూడ కొండదేశమునకు పాఱిపోయిరి కాని, కంపెనీవారాయనను పిలిపించి దొరతనమిచ్చిరి. ఆయన పండ్రెండులక్షలవఱకును ఋణములు చేసి ౧౭౯౪ వ సంవత్సరమునందు తనకు సంవత్సరమున కెనుబదివేల రూపాయలిచ్చు పద్ధతిమీఁద రాజ్యపాలనము నింగ్లీషువారి కప్పగింపఁగా వారు ౧౮౨౨ వ సంవత్సరము నాఁటికప్పులన్నియుఁ దీర్చి రాజ్యము నాయనకు మరల నిచ్చిరి. నారాయణబాబుగారు మరల నేడులక్షలరూపాయలప్పు చేసి తనకు సంవత్సరమునకు లక్షరూపాయలిచ్చు పద్ధతిమీఁద ౧౮౨౭ వ సంవత్సరములో రాజ్యమును మరల నింగ్లీషువారి యధీనముచేసి కాశీయాత్ర పోయి యక్కడనే వాసముచేసి ౧౮౪౫ వ సంవత్సరమున దేహము చాలించిరి. మరణకాలమున కాయన యప్పు ౧౧ లక్షలకుఁ జేరినది. పండ్రెండు సంవత్సరముల ప్రాయముగల నారాయణబాబుగారి కుమారుఁడగు విజయరామ గజపతిరాజుగారికి రాజ్యమిచ్చి, ఆయన కాశీనగరమును విడిచివచ్చుట కిష్టములేనివారుగా నుండినను ౧౮౪౮ వ సంవత్సరమున నాయనను విజయనగరమునకు రప్పించి, ఋణముల నన్నిటిని దీర్చి ౧౮౫౨ వ సంవత్సరములో రు ౨౧౨౪౨౮ ల రొక్కముతో నింగ్లీషు వారాయనకు రాజ్యమొప్పగించిరి. ఈ విజయరామగజపతి రాజుగా రాంగ్లేయోపాధ్యాయుల శిక్షచేఁ బ్రవీణులయి సత్పరిపాలనము చేయుచు బాలికాపాఠశాలలు మొదలయిన జనోపయుక్తములగు ధర్మకార్యములకొఱకు ధనమును సద్వినియోగపఱుచుచు వచ్చిరి. విశాఖపట్టణములోని

వైద్యశాలకు ముప్పదివేలరూపాయల నిచ్చినందున, దొరతనమువారాయనకు ౧౮౬౪వ సంవత్సరములో "మహారాజా" యన్న బిరుదిచ్చిరి. ఈయన ౧౮౭౯వ సంవత్సరమున స్వర్గస్థులుకాఁగా ౧౮౫౦వ సంవత్సరమునందు జనించిన యీయన పుత్త్రు లానంద గజపతిరాజుగా రప్పటినుండి విజయనగర పరిపాలకులుగానున్నారు. దొరతనమువారీయనకును ౧౮౭౭వ సంవత్సరమున "మహారాజా" యన్న బిరుదమునిచ్చిరి.

సూరకవికి రేగయను గ్రామమున చెఱువుగట్టుక్రింద నొక మాన్యముండెననియు, ఆగ్రామమును గుత్తచేసిన దంతులూరి యన్నమరాజు కవి మాన్యమునకు చెఱువునీరు పెట్టుకోనీకపోఁగా, అతఁడు ప్రభువునకు మొఱ్ఱపెట్టుకొనియు కార్యము గానక తుదకు చెఱువులో నిలుచుండి యీ క్రింది నాలుగు సీసపద్యములను జెప్పఁగానే చెఱువు నాలుగువైపులను గండితెగి నీరాతని పొలముమీఁద పాఱెననియుఁ జెప్పెదరు—

సీ. బ్రహ్మాండభాండసంపత్తి కుక్షినిగల్గు పద్మనాభునిపదాబ్జమునఁబుట్టి
సకలరత్నాకరస్థానమై యుప్పొంగు నంబుధీశుని చరణంబుఁద్రొక్కి
పరమతత్త్వజ్ఞుఁడై పరఁగుశంతను మహీరమణు వామాంక భాగమునఁజేరి
యఖిలలోకాధ్యక్షుఁడై మించివిహరించు శివు జటాజూటాగ్ర సీమనిలిచి
తనరునీవంటి ధన్యకుత్తమము గాను । పూసపాటి మహాస్థాన భూమియందుఁ
గాలుద్రొక్కంగనోడుఁ జండాలుఁడైనఁ । గదలుమిటుమాని దివిజగంగాభవాని.

సీ. ఆదిభిక్షుండీతఁ డనిరోసివిడియాకు గొనివచ్చి యిటనిల్వఁ గోరితొక్కొ
జగడాలచీలివై సవతితోఁబోరాడి వీఁగివచ్చియిచట డాఁగితొక్కొ
నిర్జరాంగనలెల్ల నీయందు వెలిపుచ్చ డూబనై యిచ్చోట దూఱితొక్కొ
చీదబాపలఁ గిష్టపెట్టుటకై మిన్నుదొలఁగి యిచ్చోటను నిలిచితొక్కొ
వలమ ద్విజభూమిఁ గాల్నిల్పవరుసగాదు । రవ్వనీకేల తగ దంబురాశికరుగ
నాతియుతఁడెకాఁడ చెప్పిన్న నాఁటిమగఁడు కదలుమిటుమానిదివిజగంగాభవాని.

సీ. భావింపనిలువెల్ల భంగంబులేకాని భంగముల్తాలఁగు చెప్పటికిలేదు
తిరుగుచోవంకర తిరుగుడింతియకాని తిన్నఁగాఁదిరుగుట యెన్నఁడెఱుఁగ
మొనసిరేయిపగల్లు మొరయుచుందువెకాని మొరయకూరకయుంటయెఱుఁగ మెప్పుడు
పాలకల్మినిరోసి పల్చనగుదువెకాని పలుచనిగతిమాని మెలఁగుటెఱుఁగ
మనుచునీలోన నీవైన యవగుణంబు । లరసి లజ్జించి దివినుండ కరుగుదెంచి
నిలువునీరైన నీవిందు నిలిచితొక్కొ । కదలుమిటుమాని దివిజ గంగాభవాని.

సీ. కృతకాద్రులాయెనా కీలోగ్రఫణిఫణా ఫూత్కార వల్మీకచయము
విరిదోఁటలాయెనా కటుకంటక కంటకాకుంఠ విస్ఫురితాగచయము

పువుఁబోన్పులాయెనా నవమంజులస్వేత లవణాలవాలసూ చవుటినేల
బొమ్మరిండ్లాయెనా ఘూరిఘేకాండ జాధారమైతనరు కేదారచయము
నీకువిహరింప వసతులై నివ్వటిలెనె। చిన్నపొలములు బ్రాహ్మణక్షేత్రమునకు
ఘాతుకత్వంబుచేయు మష్కరులుగలరె। కదలుమిటమూని దివిజగంగాభవాని.

ఈ సూరకవి విషయమున నిఁకఁ దెలిసినసంగతు లతఁడు సమకాలికులగు కవులతోఁ బెట్టుకొన్న వివాదములును, కవు లాండోరులను దిట్టుకొన్న పద్యములును దక్క మఱి యేమియుఁ గానరావు. కాఁబట్టి యీ కథలనువిడిచి కవికృతగ్రంథములనుండి కొన్ని పద్యములనుమాత్ర మిందుదాహరించుచున్నాను.—

కవిజనరంజనము.

మ. అమరద్వీపవతీపయోవిహరణప్రాంచత్సురస్త్రీల వ
క్రమయాభ్రంకష మంటపాగ్రముల నిచ్చల్ క్రీడఁగావించు త
ద్రమణీవారము వేఱనే యపటుపన్ రాదంచుఁగా దివ్య రా
జముఖీపాళికిఁ దమ్మిచూలి యనిమేషత్వంబుగావించుటల్.— ఆ. ౧.

శా. శయ్యాదంభమునన్స్మరాంతకుఁడు భూషాకైతవస్ఫూర్తి చే
నయ్యార్యారమణుండుదాల్చిరి భుజంగాధీశులన్ నీ యసా
హాయ్యప్రస్ఫుటధాటి కోర్వకనుచో నజ్ఞాస్యలాయోర్వ్య వా
రయ్యాగంధసమీర ప్రోవఁగదవయ్యా యీ కురంగేక్షణన్.— ఆ. ౨.

మ. అలిమన్ మైఁబులకాంకురాళి దరహాసాంకూరముల్కన్గవం
దోలన్ మత్యపుటాంట్లు గండయుగళిందూఁగన్ గనత్కంకణం
బులు మ్రోయన్ భుజమధ్యసీమరతనంపుందాళి తోర్మాలుగాఁ
దలఁ బ్రాల్పోసె లతాంగియాదలపయిన్ ధాత్రీశుఁ డత్యాదృతిన్.— ఆ. ౩.

రామలింగేశ శతకమునందలి పద్యములీవఱకే కొన్ని యుదాహరింపఁబడినవి. లక్షణ గ్రంథములగుటచే నాంధ్రనామశేష కవిసంశయవిచ్ఛేదములనుండి కవితాధోరణిని జూపుటకుఁ బద్యముల నుదాహరించుట యుచితము కాకపోయినను, అందుండియు నొక్కొక్క చిన్నపద్యమును గైకొనుచున్నాను—

క. వెన్నఁగి బీజమంజరి। వెన్నఁ జరనూంగమునకు వెలయును బేర్లై
కన్నులనం బర్వంబులు। కన్నులన్ లోచనములు కంఠేకాలా.—ఆంధ్రశేష.

గీ. ఎఱుకగలవారె యనుచోట నెఱుకగలరె। నిట్టివారెయనెడిచోట నిట్టిరెయగు
చేయఁగలవారెయనుచోటఁ జేయఁగలరె। యనుచులోకప్రసిద్ధోక్తి యగునుశర్వ.
కవిసంశయవిచ్ఛేదము.

మంగళగిరి - ఆనందకవి.

ఈకవి వేదాంత రసాయనమనెడు నాలుగాశ్వాసముల పద్యకావ్యమును రచియించి దానిని నిడిమామిళ్ళ దాసయామాత్యుని కంకితముచేసెను. కవి క్రైస్తవ మత మవలంబించిన నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. ఈతఁడు తిమ్మయామాత్యుని పుత్రుఁడు; ఆత్రేయగోత్రుఁడు. కవి కృతిపతి తన్నుఁగూర్చి పలికినవిధము నిట్లు చెప్పుకొన్నాఁడు—

సీ. ఒకవంక నిగమాగ మోజ్జ్వలాతిశయార్థ విధివాదకౌశల ధ్వనికాయ
మొకచాయ న్యాయశాస్త్రోదాత్త వాక్యప్రసంగ కృద్విద్వత్ప్రజావితాన
మొకక్రేవ సంస్కృతప్రకటాంధ్రభాషాకవిత్వ ప్రవీణకవిప్రకాండ
మొకచెంత సప్తస్వరోద్గీత గీతికావైచిత్రి విస్ఫురద్వైణికౌఘ
ముల్లసిల వజ్రకౌక్షేయకోపమాన। వైభవస్ఫూర్తి నాకశుభవాసరమున
మహితగుణశాలిదాసయామాత్యమౌళి। ప్రమదముప్పొంగఁ జేరోలగమున నుండి

మ. నను సర్వేశపదాంబుజద్వయ నితాంతధ్యానపారీణు భూ
రినయోపేతచరిత్రు మంగళగిరి శ్రీవంశవారాశి పూ
ర్ణనిశానాథు సుధీజనాభినుతు నానందాఖ్య సద్గ్రంథక
ల్పను సాహిత్యకళావిశారదుని పిల్వంబంచి పల్కెం గృపన్.

చ. తరుముఖ సప్తసంతతు లుదారత నెచ్చటనిల్ప నచ్చటన్
బరఁగు సమస్తనిక్కులకుఁ బ్రాఁకగు భావరసానుకూల వా
గ్గరిమఁ దనర్చు సత్కృతిముఖంబున వానికిఁ దారకేందు
భాస్కరులు గలంతకాలమనిశంబుఁ గరంబుఁ బ్రసిద్ధి చెల్వగున్.

ఇతఁడు లాక్షణికాగ్రగణ్యుఁడయిన ప్రబంధకవి. పేరునుబట్టి తోఁచునట్లిది వేదాంత గ్రంథము గాక మతస్థాపకుఁడయిన యేసుక్రీస్తుయొక్క చరిత్రముగా నున్నది. ఈ పుస్తకము నిర్దుష్టమయి మృదుమధురమైన ప్రబంధపాకమునఁ జేయఁబడియున్నది. ఇందలి వర్ణనలేవిషయమునను బూర్వప్రబంధములలోని వర్ణనలకుఁ దీసిపోవు. బ్రౌన్ దొరగారీకావ్యము ౧౭౦౦వ సంవత్సర ప్రాంతమున రచియింపఁబడినట్లు చెప్పిరి కాని, కవి కృతిపతియైన దాసామాత్యుని సోదరుఁడగు రాజప్పను వర్ణించుచో

మ. మదిరాక్షీమదనుండు రాజపమహామంత్రీంద్రుఁ డుద్యన్మహా
మ్మదలీఖాను కృపానుబద్ధ మదవన్మాతంగ మాణిక్యహే
రదుకూలాదిక సత్కృతిం ద్రిదశవర్యస్ఫారసామ్రాజ్యల
క్ష్మిఁ దనర్చె న్బుధకోటి పేర్కొనఁగఁ బుల్చేర్పట్టణాధ్యాసియై.

అను పద్యములో నతఁడు కర్ణాటకపు నబాబగు మహమ్మదల్లీచేత సత్కారమును బొందినట్లు చెప్పియుండుటచేతను, ఈ మహమ్మదల్లీ ౧౭౪౯ వ సంవత్సరమునఁగాని సింహాసనమునకువచ్చి యుండకపోవుటచేతను, వేదాంత రసాయనము ౧౭౫౦ వ సంవత్సరమునకు తరువాతనే రచియింపఁబడినదని నిశ్చయింపవలయును. ఈ కవి కూచిమంచితిమ్మకవి మొదలయినవారికాలములోనే కృష్ణామండలమున నుండినవాఁడు. కృతినాయకుఁడు బందరుపురములో నధికారముచేసిన ట్లీ క్రిందిపద్యమువలనఁ దెలియ వచ్చుచున్నది.

మ. ప్రకటారాతిచమూ భయానక ఘనప్రాకార ఖేయంబులన్
సుకరశ్రీఁదగు బందరాఖ్యనగరిన్ సొంపొందు దీనార్తి క
ల్పక భూజంబన గాసమంత్రి రుచిశుంభద్రత్నజాంబూనదా
దిక వస్తుప్రకరాన్వితాయతనుఁడై ధీరుల్ ప్రశంసింపఁగన్.

వేదాంతరసాయన కృతికర్తయు కృతిభర్తయు నిరువురును వైదికమత ప్రవిష్టులయిన నియోగిబ్రాహ్మణులు. వేదాంత రసాయనముయొక్క యొక్కొక్క యాశ్వాసము నుండి యొక్కొక్కపద్యము నిందుదాహరించుచున్నాను—

చ. జగదుపకారకారక విశాలసమస్తపదార్థకల్పకుం
డగునతనిం బరాత్పరు మహామహు సర్వశుభస్వభావు ప్రమొ
క్కఁగఁదగుగాక యాతఁడిలఁగల్గఁగఁ జేసినవానిపూజ స
ల్పఁగ దురితంబు లంటుననిపల్కుట మెప్పు నసంశయంబుగన్.— ఆ. ౧.

చ. ఘనతరపాపపుణ్య ముఖకార్యసమాచరణ స్వతంత్రతన్
గొనినమనంబు మానవునకుం బొసఁగండగు లేనిచో జగం
బున సుకృతాఘము ల్నరక మోక్షపదంబులు గల్గవంచనం
జనును దితజ్ఞసంతతి నసంశయ వాక్యవిజృంభణంబునన్.— ఆ. ౨.

చ. చనిసెలయేటిమొత్తములఁ జందనశైలమరుద్విలోల కాం
చనకురువిందచందన రసాలము ఖర్జుర సమీపగోస్తనీ
ఘనతరకాయమానములఁ గప్రపుఁ దిన్నియలన్ లతానికే
తనముల సంచరింపుచునతండు పరాత్పర చింతనంబునన్.— ఆ. ౩.

ఉ. వారలవార్యకౌతుక నివాసమనోంబుజులై జగజ్జనా
ధారు నయప్రచారు సముదారుని నమ్మరియాకుమారునిన్
ఘోరపుస్త్రీవధంబున విపద్దశలం బొరయించినట్టి ని
ష్కారణవైరులన్ సరకుగాఁ గొనకించుక యెల్లదిక్కులన్.— ఆ. ౪.

 (సశేషము) కం. వీరేశలింగము.

జ్యోతిశ్శాస్త్రసంగ్రహము. (౫౮౮-పుట శేషము.)

ఆ రెండుదినములయందును మాత్రము హెచ్చుతగ్గులులేక సమపరిమాణము కలదిగానుండును. ఫాల్గునమాసములో సూర్యుఁడు మేషరాశియందుఁ బ్రవేశించెడు మేష సంక్రాంతినాఁడును, భాద్రపదమాసములో సూర్యుఁడు తులారాశియందుఁ బ్రవేశించెడు తులా సంక్రాంతినాఁడును, మాత్రము రాత్రియు పగలును సరిగా ముప్పదేసి గడియలచొప్పున సమపరిమాణము కలదిగానుండును. అటుతరువాతననఁగా ఫాల్గునమాసము దాఁటినదిమొదలుకొని చైత్ర వైశాఖ జ్యేష్ఠమాసములయం దంతకంతకహః పరిమాణము హెచ్చుచు నాషాఢ శ్రావణ భాద్రపదమాసములలో క్రమక్రమముగా హెచ్చినది తగ్గి సమపరిమాణమునకు వచ్చుచుండుటయు, భాద్రపదమాసము దాఁటినది మొదలుకొని యాశ్వయుజ కార్తిక మార్గశిరమాసములయం దంతకంతకహఃపరిమాణము తగ్గుచు పుష్య మాఘ ఫాల్గుణమాసములలో క్రమక్రమముగా తగ్గినది హెచ్చి సమ పరిమాణమునకు వచ్చుచుండుటయు, సంభవించుచున్నది. దివా పరిమాణము హెచ్చుచు వచ్చినప్పుడు రాత్రి పరిమాణము తగ్గుచువచ్చుననియు దివాపరిమాణము తగ్గుచువచ్చినప్పుడు రాత్రి పరిమాణము హెచ్చుచువచ్చుననియు చెప్పనక్కఱలేకయే యెల్లవారు నూహించుకోఁగలరు. అంతేకాక వేసవికాలములో పగలు ప్రొద్దెక్కువయయి రాత్రి తక్కువగానుండుటయు చలికాలములో పగలు ప్రొద్దు తక్కువయి రాత్రి యెక్కువగా నుండుటయు నెల్లవారికి ననుభవసిద్ధమే. దీనినిబట్టి సూర్యకిరణము లధిక కాలము భూమిమీఁద పడుచుండుటచేతనే వేసవికాలమునందు వేఁడిమి దుస్సహము గానుండు ననియు, సూర్యకిరణము లల్పకాలము భూమిమీఁద పడుచుండుటచేతనే శీతకాలము నందు వేఁడిమి తక్కువయయి చలి యధికమగుననియు బుద్ధిమంతు లూహించి తెలిసికోవచ్చును. ఇట్టిభేదములులేక సూర్యకిరణము లెల్లప్పుడును భూమధ్యరేఖమీఁద సరిగా నిలువుగా పడుచుండుపక్షమున, భూమధ్య రేఖాసమీపమున వాసముచేయువా రెల్ల కాలమును దుస్సహతాపముచే మలమలమాడుచుండుటయు భూమధ్యరేఖకు దూర ప్రదేశములయందు వసించువా రెల్లకాలమును దుర్భరశీతముచేత వజవజవడఁకుచుండుటయు సంభవించును. కాఁబట్టి యట్టి వైపరీత్యము కలుగకుండుటకే జీవదయాపరుఁడైన యీశ్వరుఁడీయేర్పాటుచేసి కాలభేదములను గలిగించియున్నాఁడు. వేసవికాలములో సూర్యుఁడు మన భూమికి సమీపముగానుండి తాప మధికముచేయుననియు, శీతకాలములో దూరముగానుండి చలి యెక్కువచేయుననియు, తెలియనివా రను కొందురుగాని వారి యూహ సరియైనదికాదు. నిజముగా మనకు సూర్యుఁడు వేసవి కాలమునకంటె శీతకాలమునందే ముప్పదిలక్షలమైళ్లు చేరువగానుండును. కిరణములు నిలువుగా సమరేఖయందు పడినప్పు డుష్ణమెక్కువగా నుండుటయు, ఓరలనుండి

ప్రక్కగా పడునప్పు డుష్ణము తక్కువగానుండుటయు, తటస్థించును గాని దూర సామీప్యములనుబట్టి యెంతమాత్రమును గాదు. దీపము నెత్తిమీఁద మూరెడు దూరములో చేయి పెట్టినను వేఁడి యెక్కువగానుండుటయు, ప్రక్కలను బెత్తెడు దూరములో చేయి పెట్టినను వేఁడిలేకుండుటయు, చూచినవారికీవిషయము చక్కఁగా బోధపడవచ్చును. వేసవికాలములో సూర్యుఁ డించుమించుగా మన తలమీఁదనుండుటనుబట్టి కిరణములు నిలువుగా పడుటచేత వేఁడిమి హెచ్చుగానుండును; శీతకాలములో ప్రక్కలనుండి పడుటచేత వేఁడిమి తక్కువగానుండును. ఇట్టి శీతోష్ణభేదముల కివిగాక యితర కారణములును గలవు.

౪. అంగారకుఁడు.

అంగారకగ్రహము లఘుగ్రహములలో నాలవదయి కడపటిది గానున్నను, భూమికి వెలుపలనున్న గ్రహములన్నిటిలో మొదటిది గానున్నది. ఇది భూమికి వెలుపలనున్నను భూమికంటె పెద్దది గాక భూమికంటెను భూమికి లోపలనున్న శుక్రునికంటెను భూమికి వెలుపలనున్న సమస్త గ్రహములకంటెను చిన్నదిగానున్నది. ఇది పరిమాణములో భూమిలో నేడవవంతేయున్నను, బుధునికంటె ద్విగుణమును చంద్రునికంటె సప్తగుణములును పెద్దదిగానున్నది. అంగారకుని వ్యాసము ౪౧౭౮ మైళ్లు; అందుచేత నిది భూమి వ్యాసములో సగముకంటెఁ గొంచెము హెచ్చుగానున్నది. అంగారకగ్రహ మొక్కసారి యాత్మ ప్రదక్షిణము చేయుటకు ౨౪ గంటల ౪౦ నిమిషములకాలము పట్టును. కాఁబట్టి యచ్చటివారి దినము మన భూమియందున్నవారికంటె నలువది నిమిషములు హెచ్చుగానుండును. వెలుపలనుండుటవలన భూకక్ష్యకంటె నంగారక కక్ష్య పెద్దదగుటచేత, అంగారకునికి సూర్యుని చుట్టును తనకక్ష్యలో తిరిగివచ్చుటకు ౬౮౭ దినములుపట్టును. అందుచేత నంగారకునిలో నొక సంవత్సరము దాదాపుగా మన రెండు సంవత్సరములతో సమానముగానుండును. అంగారకునిగతి భూగతికంటె మందమయి సెకను (విలిప్త) కు దాదాపుగా పదునేను మైళ్లనఁగా గంటకు ౫౫౦౦౦ మైళ్లు చొప్పుననుండును. గ్రహమునకు సూర్యునినుండి దూర మధికమయినకొలఁదిని సూర్యాకర్షణము తక్కువగుచుండుటచేత తదనుగుణముగా దాని వేగమును తగ్గుచుండును. ఈ హేతువుచేతనే మన పూర్వులాకాలమునందుఁ దెలిసియున్న గ్రహములన్నిటిలోను సూర్యునికి దూరముగానున్న గ్రహమునకు మెల్లగా నడుచువాఁడని యర్థమిచ్చెడు శనైశ్చరనామమును పెట్టియున్నారు. అంగారకుని గతిలో బహుభేదము లున్నవి గాని మొత్తముమీఁద గంట కేఁబదియైదు వేలమైళ్లచొప్పున నడుచును. సూర్యుని

నుండి యంగారకునికిఁ గల దూరము ౧౩౯౦౦౦౦౦౦ మైళ్లు; ఉచ్ఛస్థానమునందు ౧౫౨౦౦౦౦౦౦ మైళ్లను, నీచస్థానమునందు ౧౨౬౦౦౦౦౦౦ మైళ్లను, ఉండును. అంగారక గ్రహము భూమికి మిక్కిలి సమీపమునకు వచ్చినప్పుడు ౩౫౦౦౦౦౦౦౦ల మైళ్లదూరములోను, మిక్కిలి దూరమునకుఁ బోయినప్పుడు ౨౫౬౦౦౦౦౦౦ ల మైళ్ల దూరములోను, ఉండును.

ఇతరగ్రహము లన్నిటికంటెను మన కంగారకునికి గూర్చి యధికముగాఁ దెలిసి యున్నది. జ్యోతిశ్శాస్త్రవేత్త లంగారకబింబమును చక్కఁగా శోధించి యక్కడి దేశములకును సముద్రములకును పేరులుపెట్టి పటములు ప్రచురించియున్నారు. అంగారకునికిని భూమికివలెనే వాతావరణము కలదుగాని యందు మేఘములల్పముగా నుండును. ఆయున్న మేఘములు సహితము సూర్యోదయాస్తమయ సమయములయందుమాత్రమే కొంచెము క్రమ్ముకొని యెండయెక్కినకొలఁదిని వేఁడిమిచేత చెదరిపోయి మధ్యాహ్నమున కదృశ్యములగును. అందుచేత నట్టిసమయములయందు దూరదర్శక యంత్రముతో బింబమును చక్కఁగా శోధింపవచ్చును. అంగారకునిలోను బయళ్లును పర్వతములును గలవు; వానలుకురియును; ఋతుభేదములన్నియు భూమిమీఁదవలెనే యుండునుగాని వాని కాలప్రమాణముమాత్ర మధికముగానుండును. అంగారకుని చంద్రునికివలెనే కళాభేదములున్నవిగాని ప్రకాశింపనిభాగ మెప్పుడో కొంచెముగాఁగాని పూర్ణముగా భూమివంక తిరుగకపోవుటచేత వృద్ధిక్షయభేదములు మన కంతగా కనఁబడవు. అంగారకునిలో స్థలజలవిభాగములున్నను భూలోకమువలెఁగాక జల మల్పముగాను స్థల మధికముగాను ఉన్నది. మన మన భూమిమీఁదవలెనే యక్కడను ధ్రువసమీపములయందు మంచు పేరుకొనియుండి యిక్కడినుండి చూచుటకు రెండు తెల్లని చుక్కలవలెఁ గనఁబడును. ఇక్కడవలెనే యక్కడను సూర్యకిరణ ప్రసారమువలన మంచు కరఁగుచుండుటచేత సూర్యునివంకఁ దిరిగియుండు ధ్రువమువద్దనుండు తెల్ల చుక్క చిన్నదిగాను రెండవది పెద్దదిగాను పర్యాయమున మాఱుచుండును. మన భూమికి చంద్రుఁడున్నట్టుగా నంగారకుని కుపగ్రహము లేదనియు, అక్కడ రాత్రి యంతయు చీకటిగానే యుండుననియు, కొంతకాలము క్రిందటివఱకు భావించు చుండిరి; కాని ౧౮౭౭ వ సంవత్సరమునం దంగారకునిచుట్టును రెండు చిన్న యుపగ్రహములు తిరుగుచున్నట్టు కనిపెట్టఁబడినవి. అందొకటి యంగారకునకి ౧౪౫౦౦ మైళ్ళదూరములోనుండి ముప్పదిగంటల పదునెమిది నిమిషములలోనే యొక్కసారి చుట్టును తిరిగివచ్చునదిగాను, రెండవది ౫౮౦౦ మైళ్ళదూరములోనుండి యేడుగంటల ముప్పదితొమ్మిది నిమిషములలోనే యొక్కసారి చుట్టును తిరిగివచ్చునదిగాను, ఉన్నవి.

ఒక్కరాత్రియే యిద్దఱుచంద్రు లుదయించి ప్రకాశించుచు నందొక్కచంద్రుఁడు రాత్రి కడచనకమునుపే యుదయించి యస్తమించుచుండఁగా రెండవచంద్రుఁ డధిక కాలము ప్రకాశించుచుండఁగా నాలోకమున వసించి చూచువారి కెంత మనోహరముగానుండునో! గ్రహమునకు సూర్యునినుండి దూరము హెచ్చయినకొలఁదిని కాంతి తక్కువగుచుండుటచేత తగినంత వెలుతురు కలుగుటకయి చంద్రుల సంఖ్య యధికముగా కావలసివచ్చుచుండును. అందుచేతనే పరమదయాపరుఁడయిన యీశ్వరుఁడు మనకొక్క చంద్రునినేయిచ్చి యంగారక లోకములోనుండు వారికిద్దఱు చంద్రుల ననుగ్రహించియున్నాఁడు. సూర్యునినుండి బృహస్పతికిఁగల దూరము మఱియు నధికమగుటచే బృహస్పతికి నలుగురు చంద్రులును, శనైశ్చరునిదూర మంతకంటెను హెచ్చగుటచేత శని కెనమండ్రు చంద్రులును, ప్రసాదింపఁబడియున్నారు. తమతమకక్ష్యలలో రెండుగ్రహములు సూర్యుని కొక్కప్రక్కనే యున్నపక్షమున గ్రహసమాగమమనియు. అవి యొండొంటితో సరిగా సమసూత్రమునందున్నపక్షమున గ్రహయుద్ధమనియు, చెప్పఁబడును. గ్రహములయొక్క యిత్యాదిస్థానముల నాధారపఱచుకొని పూర్వులు జాతక ముహూర్త ప్రశ్నగ్రంథములను కల్పించినారు. ఇట్టి పుస్తకములయందలి విశ్వాసమిప్పుడు బహుదేశములలోపోయినది. గ్రహనక్షత్రాదులన్నిటిలోను అంగారకుఁడు మిక్కిలి యెఱ్ఱగా కనఁబడుటచేతఁ బూర్వకాలమునం దీగ్రహ మనేకులకు భయంకరముగానుండెను. అందుచేత జనులు దీనిని పాపగ్రహమనియు క్రూరగ్రహమనియు వాడుచువచ్చిరి. సిద్ధాంతకర్తయైన వరాహమిహిరుఁడు సహితము తన బృహజ్జాతకమునందు గ్రహనామములను జెప్పుచో "ఆగో వక్రః క్రూరదృక్చావనేయః" అని భూపుత్రుఁడయిన యీ యంగారకునికే క్రూరదృక్కని పేరు పెట్టియున్నాఁడు. "క్రూరాభాను తమశ్శని ధ్వజకుజాః" అని కాలామృతమునందును శన్యంగారకులు క్రూరగ్రహములుగా చెప్పఁబడినారు. మనభూమికిఁగాని భూమిలోని జనులకుఁగాని యెప్పుడు నపకార లేశమయినను జేసి యెఱుఁగకపోయినను, శనికివలెనే యంగారకునకును లోకములోని యాపదలకెల్లను కర్తృత్వము నారోపించి పలువురు పలుగ్రంథములయందు నిందించుచువచ్చిరి. ఇదివఱ కేకీడును జేయకపోయినను, మన భూమివంటి గోళముగాక మనవా రారోపించునట్లంగారకుఁడు ప్రాణముగల యొక క్రూరగ్రహమయి మనవారు చేయు దోషారోపణములెల్ల వినఁగలిగినయెడల నట్టి నిష్కారణ దూషణమునకు శిక్షగా పగతీర్చుకొనుటకయి యెట్టి కీడునైనను జేయవలసియే యుండునుగదా! అంగారకుఁడు భూమివంటి గోళమేయయినందున నంగారకునివలనఁగాని మఱి యేగ్రహమువలనఁగాని యే కీడును మన కెప్పుడును గలుగఁబోదు.

ఈ క్రింపటములో నంగారకునిరూపము చూపఁబడినది—

ఇందున్న రెండుబింబములలో నొకటియొకప్పుడును, ఇంకొకటి యింకొకప్పుడును, ౧౮౭౩ వ సంవత్సరమున నంగారకునిబట్టి వేయఁబడినవి.

అంగారకగ్రహము మనదృష్టి కెఱ్ఱగాఁ గనఁబడుచున్నను, యంత్రసాహాయ్యమునఁ జూచునప్పుడు కొంతభాగ మెఱ్ఱగాను కొంతభాగ మాకుపచ్చగాను కనఁబడుచున్నది. అందెఱ్ఱగానుండుభాగము స్థలప్రదేశము; ఆకుపచ్చగానుండుభాగము-జల ప్రదేశము. స్థలమెఱ్ఱగానుండుట కక్కడిది జేగురువంటి యెఱ్ఱచెక్కనేలయని కొంద ాహించుచున్నారు; కొంద అక్కడిగడ్డియు వృక్షములును పూచిన మోదుగులవలె గానుండు ననుచున్నారు. ఆకుపెఱ్ఱగా నుండునప్పుడు చిగుళ్లవర్ణము కలవిగా ా! అంగారకుఁడు మనకు మిక్కిలి చేరువగానున్నప్పుడు సూర్యకాంతిలో కనఁబడును. రెండేసిసంవత్సరముల కొక్కపర్యాయము కొన్నిమాసము ్రగా కెంపువలె రాత్రికాలమునం దంతటను కనఁబడును. అటు ంత కాకాశ మధ్యభాగమునుండి ప్రక్కకుప్రాలుచు వేగవేగముగా మక్రమముగా తక్కువకాంతికలదయి కొంతకాలము రాత్రి యత్యల్ప కనఁబడుచు కొన్ని నెలలయినపిమ్మట రాత్రి యుదయించుట మాని

పగలే యుదయించి యస్తమించుచు నేత్రగోచరము కాకుండును. ఇట్టిసమయముల యందు సూర్యుని కావలిప్రక్కను బహుదూరముననుండును. అంగారకగ్రహము పదునేను సంవత్సరముల కొక్కొక్క పర్యాయ మత్యధిక కాంతితోఁ గనఁబడుచుండును. కక్ష్యాభేదములనుబట్టి భూమి పదునేనుపర్యాయములు సూర్యునికిప్రదక్షిణములు చేయునప్పటి కంగారకుఁ డెనిమిదిపర్యాయములు సూర్య ప్రదక్షిణములు చేసి భూసమీపమునకా కాలములోనఁగా పదునేనేసి సంవత్సరముల కొక్కొక్క పర్యాయము వచ్చుచుండును. ఈప్రకారముగా ౧౮౯౨ వ సంవత్సరమునం దంగారకుఁడు భూమి కత్యంతసమీపమునకువచ్చెను; అంతకుఁబూర్వము ౧౮౭౭ వ సంవత్సరమునం దొకసారివచ్చెను; ఆ సంవత్సరములోనే యంగారకుఁ డత్యంత రక్త కాంతితోఁ బ్రకాశించుచున్నప్పు డాతని యుపగ్రహములైన చంద్రబింబములు రెండును కనిపెట్టఁబడినవి; దానికిఁ బూర్వమంగారకుఁడు ౧౮౬౨ వ సంవత్సరములో భూమి కత్యంత సమీపమునకువచ్చెను. శుక్రక్రాంతి సమయమునందుమాత్రమే కాక యంగారకగ్రహ మిట్లు భూమిని సమీపించునప్పుడు సహితము దానిఁబట్టి భూమికిని సూర్యునికినిగల దూరమును నిర్ణయింపవచ్చును. ౧౮౭౭ వ సంవత్సరమున వేసిన గణనను బట్టి సూర్యునికిని భూమికిని గల దూరము ౯౨౮౦౦౦౦౦ ల మైళ్లు.

ఏడవ ప్రకరణము.

గురుగ్రహములు.

లఘుగ్రహములకును గురుగ్రహములకును నడుముగా నల్పగ్రహావళీ యనఁబడెడు సూక్ష్మములయిన గ్రహములయొక్క గుంపొకటి కలదని మనము వెనుకనే తెలిసికొని యున్నాము. అవి మిక్కిలి చిన్నవయినందునందున వానిలో మిక్కిలి పెద్దదాని గొనిపోయి గ్రహములన్నిటిలోను మిక్కిలి చిన్నదయిన బుధగ్రహము ముందుపె అది యేనుఁగుముందఱి యెలుకవలెనగును. ఇవి తిరిగెడు కక్ష్యలయొక్క ణము పదికోట్లమైళ్లకంటె నెక్కువ వెడల్పుకలదిగానున్నది. వానికక్ష్య కొకటి సమక్షేత్రమునందుండక యొకదానికొకటి వంపుగా నానావిధ నల్లుకొనియుండును. ఈ యల్పగ్రహములలో సూర్యునికి మిక్కిలి తమ కక్ష్యలలో సూర్యునిచుట్టును తిరుగుటకు మూడునాలుగు పట్టును; మిక్కిలి దూరముగా నున్నవానికి సుమారాఱుసంవత్

ఈ గుంపులో క్రొత్తక్రొత్త గ్రహములను తఱుచుగా కనిపెట్టుచున్నారు. ఇప్పటివఱకుఁ దెలిసినవి న్నూటిదాఁకనున్నవి. వానిలో మిక్కిలి పెద్దదానియొక్క వ్యాసము నూఱు మైళ్ళున్నది; మిక్కిలి ప్రకాశమానమైన దానివ్యాసము మున్నూఱుమైళ్ళున్నది. భూమి యంతపరిమాణము కలదగుటకు వానిలో పెద్దదానివంటివి పదునేనువేలు కావలెను. ఈ యల్పగ్రహావళికి సూర్యునినుండి దాదాపుగా ౨౫౦౦౦౦౦౦౦ మైళ్ళదూరమున్నది; ఈ దూరము మన భూమియొద్దికుండుదానికంటె సుమారయిదు రెట్లుండును. అందుచేత నక్కడికి సూర్యబింబము మనకుఁ గనఁబడుదానిలో నైదవవంతు వ్యాసము కలదిగా కనఁబడును. ఈ యల్పగ్రహావళిని దాఁటిపోయినతరువాత నాకాశమున దూరముగా మొట్టమొదట బృహస్పతి కానఁబడును.

౧. బృహస్పతి.

ఇది గురుగ్రహములన్నిటిలోను మొదటిది. గురుగ్రహములలో మొదటిదగుట మాత్రమే కాక యిది గ్రహములన్నిటిలో మిక్కిలి పెద్దదిగాకూడనున్నది. బృహస్పతి యొక్క వ్యాసము ౮౬౦౦౦ ల మైళ్లు. బృహస్పతివంటి గోళ మొక్కటి యేర్పడుటకు మనభూమివంటి గోళములు ౧౩౦౦ లు కావలెను. బృహస్పతిగ్రహము రూపముచేత నింతపెద్దదయినను, వేగముచేత నిదివఱకు వివరింపఁబడిన గ్రహములన్నిటికంటెను మెల్లఁగా నడుచునదిగానున్నది. దీనిగతి సెకను (విలిప్త) కెనిమిదమైళ్ళనఁగా

గంటకు ౨౬౦౦౦ల మైళ్లు. ఇది తక్కిన గ్రహవేగములనుబట్టి మెల్లఁగా సంచరించునట్లు కనఁబడినను, మన భూమిలోని యినుపదారిమీఁద నతివేగముతోఁ బోయెడి యావిరి బండికంటెనే నూఱుమడుఁగు లధికవేగముతోఁ బరుగెత్తును. తన కక్ష్యలో నడుచునప్పు డొంటిగాఁబోవక బృహస్పతి దారితోడుగా నలుగురు చంద్రులను వెంటఁగొని మఱి ప్రయాణము చేయుచుండును. ఆ నాలిగింటిలో నొక చంద్రబింబ మించుమించుగా మన చంద్రునియంతయు, తక్కిన మూఁడు చంద్రబింబములును మన చంద్రునికంటె పెద్దవిగాను, ఉండును. వానిలో మిక్కిలి చేరువగానున్నది మన చంద్రుఁడు మనకుండుదానికంటె బృహస్పతి కధికదూరములోనే యున్నను, రెండు దినములలోపలనె బృహస్పతినిచుట్టివచ్చును; వానిలోఁ గడపటిది పదిలక్షలమైళ్లకంటె నధికదూరములోనున్నను, అది యొక్కసారి బృహస్పతిని చుట్టివచ్చుటకు పూర్తిగా పదునేడు దినములైన నక్కఱలేదు. బృహస్పతి తన యక్షముమీఁద నాత్మప్రదక్షిణములు బహువేగముగాఁ జేయుచుండుటచేత గురుబింబ మంత పెద్దదయినను పదిగంటల కాలములోపలనే యొక్కసారి తనయక్షముమీఁద తిరుగును. అందుచేత బృహస్పతిలోకములో దినప్రమాణము మనభూమిమీఁదవలె నిరువదినాలుగుగంటల కాలము కాక తొమ్మిదిగంటలయేఁబదియైదు నిమిషములకాలమే యయియుండును. బృహస్పతిలో దినము లింతచిన్నవయినను, సంవత్సరములు చిన్నవి కావు. బృహస్పతిగ్రహము మిక్కిలి పెద్దదగుటచేత తనకక్ష్యలో నొక్కసారి సూర్యునికి ప్రదక్షిణము చేసి వచ్చుటకు దాదాపుగా మన సంవత్సరములు పండ్రెండు కావలెను. బృహస్పతిసంవత్సరమునకు మనవి ౪౩౩౨ దినముల ౧౪ గంటలు. బృహస్పతి సూర్యునికి మిక్కిలి దూరముగా నున్నప్పుడు ౫౨౦౦౦౦౦౦౦ మైళ్ళలోను, మిక్కిలి చేరువగా నున్నప్పుడు ౪౭౨౦౦౦౦౦౦ మైళ్ళలోను, ఉండును. బృహస్పతికిని మనభూమికిని గల దూరము ౫౯౧౦౦౦౦౦౦ల మైళ్లు; మిక్కిలి దూరముగా నున్నప్పుడు ౬౧౬౦౦౦౦౦౦ మైళ్ళు; మిక్కిలి చేరువగానున్నప్పుడు ౩౭౫౦౦౦౦౦౦ మైళ్ళు.

సమస్త గ్రహకోటిలోను మిక్కిలి పెద్దదయిన బృహస్పతిబింబము చుట్టును వాతావరణమున్నది. ఆ వాయువు మన భూమిమీఁది వాయువువలెఁగాక యెక్కువ సాంద్రత గలదయి యెప్పుడును దట్టమయిన మేఘములతోఁ గప్పఁబడియుండును. అందుచేతనే జ్యోతిశ్శాస్త్రజ్ఞులు బృహస్పతిని చక్కఁగా శోధించి స్వరూపస్వభావాదులను నిశ్చయముగాఁ దెలిసికొనుటకుఁ గొంత ప్రతిబంధము కలుగుచున్నది. బృహస్పతిగ్రహము గ్రహములన్నిటిలోను పెద్దదయినను సూర్యునికంటె మాత్రము వేయిమడుఁగులు చిన్నది.

 (సశేషము) కం. వీరేశలింగము.

రామాభ్యుదయము. (౫౮౦-పుట శేషము)

శా. అన్నా నీవు పులస్త్యవంశమణివై యాఖండలాదుల్ బళీ
యౌన్నత్యం బిది గాయనన్ బ్రతికి నీవయ్యో యిదేమీ యవి
చ్ఛిన్నప్రాభవనాశహేతువు పరస్త్రీకాంక్ష చాలింపు మిం
తన్నన్నేలినవాఁడు రాముఁ డితరుల్ నాకుం దనూసంభవుల్.

క. ననుఁ దేఱి చూడఁ జెల్లదు । నినుఁ జేసిన బ్రహ్మకైన నిక్కువమిది యీ
యనుచితపు నడక నాయువు । కొనసాగమి నెందు నీకుఁ గొఱగాదంటిన్.

వ. అది యట్లుండె వడిఁగలవాఁడ ననుకొంటివి గదా యాకర్ణింపుము.

ఉ. కానకయుండఁ దెచ్చితివి గాని యిటన్ననుఁ దెచ్చువేళ రా
మానుజుఁడైన నాకుఁ నిమిషార్థము మార్కొని నిల్వవైతి గా
కానఁగవచ్చు నీకథనకర్మము చౌర్యమె నీకు శౌర్యసా
నౌనిఁక నిన్ను నీవ కొనియాడఁదగున్ గ్రతుభుగ్భయంకరా.

ఉ. ఈ వెసమాయలేమి పని యీ చెడుఁ ద్రోవ యిదేల రావణా
రావణ యిప్పుడైన రఘురామునిముందఱ నన్నుఁ బెట్టి వా
చావినయంబె చాలు పణిసంధులఁ గేలిడి నిల్వఁ గాచు ని
న్నా వసుధేశమౌళికి దయారసశీతలముల్ కటాక్షముల్.

గీ. బ్రతుకు దెరువిది నీకునీ బద్ధవైర । ముడిగి నామాటవిను వినకుంటివేని
వెనుక రఘువీరచాప నటార్వరవంబు । శ్రవణకటువది వినలేవు చలము వలదు.

మ. ప్రతిబాణప్రకరంబులన్ నిజముఖప్రాదుర్భవద్దుర్భరా
ద్భుతకీలాపటలాహుతిన్ సురసురంబోఁ బెట్టుచుం జానకీ
పతిబాణంబులు ముంచెనేని శలభప్రాయుండ వీవేమి చూ
చితి లంకాపురమున్ నిమేషమున భస్మీభూతమౌఁ జెప్పితిన్.

ఉ. కుత్తుకలెండియున్నయవి ఘోరముఖంబుల రామమేదినీ
భృత్తిలకంబు తూణములఁ బెట్టిన తూపులు ప్రాతిభట్య సం
పత్తియపుట్టినన్ గఱిచిపట్టి సురంబున నీయురంబు క్రొ
న్నెత్తురు వారవట్టు నిదినిక్కువ మింతకుఁ దాళఁజాలు దే.

క. అనినన్ విని తన యిరువది । కనుగ్రుడ్లన్ నిప్పులురులఁ గాఁ ద్రిప్పుచు న
జ్జనక నృపాలాత్మజపై । ననిమిషరిపుఁ డపుడచంప నలిగియునచటన్.

గీ. ఎత్తివచ్చిన దేవేంద్రుఁ డెక్కినట్టి । మత్తకరిమీఁద నెత్తిన రిత్తకేలు
చెంగట నెనవ్వఁగా నీకృశాంగిమీఁద । నెత్తిన నదేల నిగుడదు నాకత్తికేలు.

క. మగసింగంబితఁ డనఁదగి । దిగిభమదోద్దండగండ దృఢమస్తకముల్
వగులంబొడిచిన పిడికిట । మగువకుఁగా వాఁడివా లమర్చిననగరే.

క. అఱియప్పటిపైకావలి । పెనురక్కస వక్త్రరంధ్రఁ బిలిచి తినుండి
వ్వనితనిఁక రెండునెలలగు । దనుకంజూచి యనిచెప్పి దైత్యుఁడువోయెన్.

ఉ. పోయినపిమ్మటన్ జనకపుత్రి నదల్పులఁ గక్కసింపఁగాఁ
బోయెడిరాక్షసీ నిచయమంగని క్రమ్మఱఁబిల్చి రాఘవ
ప్రేయసికై దశాననుని పేరడఁగం గలఁగంటిఁ బోకుఁడీ
యాయమత్రోవనంచుఁ ద్రిజటాహ్వయ దానవి మాన్చెఁదత్పగల్.

వ. అప్పుడప్పడమి పడఁతి గారాపుఁగూఁతురంతవడియు వెతలకుండంగట్టిన కన్నీటికిన్ గాలువలుదిద్ది యాహారఘువీరనీయమ్ములకుం గన్నులుగలవు గదా యెందు చనియేఁగర్జం బీడేర్చుకొని రాఁజాలవవి గలిగియు లంకనిరంకుశ జ్వాలాలీఢమై నీఱుగాకుండుటకు నుచితవాహనారూఢునైయేను దేవరంజేరకుండుటకు వెఱఁగయ్యెడుఁ బూర్ణిరంబులు రిత్తలయ్యెనే లేక యివ్విచారంబుపుట్టదో యెట్టువట్టుదుఁ బ్రాణంబులనని వెండియు.

క. తనవారికి మాసద్వయ । మని గడువిడెఁగాని మానవాధముఁ డిపుడే
తినుమని సెలవిచ్చిన గొ । బ్బున నాకీతొడుసుమాలిపోవచ్చుఁగదా.

క. అనివగలఁ బొగులఁ ద్రిజటా । దనుజాంగన కన్నకలకుఁ దగఁదనకున్ డా
కనుఁదమ్మియుదరఁగా నిది । యనుఁ జూచెదనని యొకింత యాఱడియుండెన్.

ఉ. అప్పుడువేళ గాఁదెలిసి యచ్చెరువారఁగ మోడ్పుఁగేలుతో
గుప్పనఁ బ్రేమలఁ బ్రాలి రఘుకుంజరు సేమపువార్తమున్నగాఁ
జెప్పి తదంగుళీయకము చేతికినిచ్చి సమీరనందనుం డ
ప్పువుఁబోఁడికాత్మ వినయానుగుణంబుగ మ్రొక్కినిల్చినన్.

క. ఆయుంగగంబు గనుఁగొని । తోయజముఖి మోహమూర్ఛఁ దూకొనియుండెన్
గాయము నిపతిత లతికా । ప్రాయముగాఁ గొంతవడి ధరా భాగమునన్.

వ. అంతటం దెలసికూర్చుండి.

క. తనశిరముమీఁదనిడుకొనుఁ । గనుఁగవనద్దికొనుఁ జల్లకన్నీటం దోఁ
చు నెదనునుచు నమ్ముద్రిక । మనసునఁ దనప్రాణవిభుని మాటిగఁదలఁచున్.

సీ. కెంగేలనిడి కోమలాంగుళీ ఘర్మతోయంబున నభిషేకమాచరించి
నగవారవికసించు మొగముపై జిగిపేరి లలితనూతన దుకూలంబుచాది
గ్రక్కున నవతటిత్కళికలు గైకొన్నపువ్వారు చూపులఁ బూజచేసి
సహజమాధుర్యమై సంభవించిన ప్రణయరసంపు టమృతోపహారమిచ్చి

క. ఆకతలీవలియావలి । రాకాసులవలన విని సురద్వేషి యిసీ
నాకాది భీకరునకున్ । నాకా ఱూవినికి మేఘనాదాయనినన్.

గీ. కొలువులోన వాఁడు గొబ్బునఁ బ్రణమిల్లి । లేచి వచ్చి తండ్రిఁ జూచి యతఁడు
చేవవిఱిఁకట్టి తెత్తునే యగ్గబ్బి । క్రోఁతినని యనజ్ఞ గొనికడంగి.

క. ఖరకాసరపంచానన । తరతుసన్నద్ధములు రథంబులు పెక్కుల్
పరివేష్టించి భజింపఁగ । నరుదెంచె రథంబుమీఁద ననిలజుమీఁదన్.

వ. ప్లవంగపుంగవుండునుం దోరణంబుడిగ్గి యగ్గుంపు కంపింపం జొచ్చ యచ్చండ శర పరంపరా నిర్మాణకర్మఠకార్ముకంబుతోఁ దేరుదోలుకొని వచ్చు నద్దనుజాధినాథ తనూజాతు నెదుర్కొని వెనకముందర దోఁచనీక భీకరాటోపంబున.

క. అనిఁబొదివినయరదంబులె । కొనిపైవఁగ నరసి తప్పకొనుచ నృదిలో
దనచేతనె తనబలమున్ । దునిమించుట క్రింద్రజిత్తు తుకతుఁ నుకేకేన్.

గీ. మఱియుఁ జలమున ననిలసంభవుఁడుగనలి । తత్సహాయ శతాఁగజాతంబు నెల్ల
విఱిచినిలిచన నిలనీక వెఱచియతని । యుగ్రబాణాగ్ని శిఖలకాహుతిగనైచె.

వ. అప్పుడు మేఘనాదుండు తనమనంబున.

క. చూడఁగపిగానిచరమ । క్రీడాపరత త్రగగనకేశునితోడన్
జోడైయున్నాఁడితఁడే । జాడంజిక్కఁడునని విచారించి వెసన్.

క. నియమంకృత బ్రహ్మాస్త్ర । ప్రయోగమునఁ గట్టివైవ బ్రహ్మాపాస్తి
క్రియఁబావని విడివడియుం । డియులోనై చిక్కనేమిటికొ దనుజునకున్.

గీ. వెండియును మేఘనాదుండు బండిమోకు । మెడకుఁగాళ్లకుఁ దగిలించి మడియఁగట్టి
ధీవిచక్షణు నవ్వీరుఁ దేరిమీఁదఁ । బెట్టికొనివచ్చి తనతండ్రిముందఁ బెట్టుటయును.

మ. కొడుకుస్మైచ్చిదశాననుండనిలజుం గోపంబుతోఁజూచి యే
యడవిం ద్రిమ్మరుచుండుక్రోఁతివిర రారా యెవ్వరంపఁగ ని
క్కడికిన్వచ్చితి వేలవొచ్చితివి లంకారాజధానిన్ నిజం
బడుగంజూచెద నంతయుం దెలియనాయ్యం జెప్పరానావుడున్.

వ. అప్పుడు శౌర్యాలవాలంబగు వాలంబునం బీటవెట్టుకొని నెట్టుకొనిన ధైర్యంబున వసించి.

చ. అనిలజుఁడోరి రావణుఁడ యల్లననేటికిబెట్టు చెప్పెదన్
విను రఘురాముదూత నరవిందహితాత్మజమంత్రి నేఁ బ్రభం
జనతనుజాతుఁడన్ జనకజన్ వెదకం జనుదెంచి కాంచితిన్
ననుహనుమంతుఁడండ్రు భవనంబులు మాకిలనెల్ల కానలున్.

క. పఱతెంచి వనము వెఱుకుట । కుఱుకుఱ రక్కసుల నొక్క కొందఱం గేలన్
విఱుచుట యిటు చిక్కుట ని । న్నెఱుకపడం జూచుటకు సుమీ దనుజేశా.

ఉ. చూచితి నేఁడు గా నిను విశుద్ధచరిత్రుఁడ వేమొ పులస్త్యుఁడే
లా చెడుఁ బ్రోవ పుట్టితివి యాయన వంశమునం జనించియున్
నీచలమున్ ఖరాసురుని నెత్తురు ద్రావిన తూపు నేనియుం
జూచితొ యాఁగు తల్లియని చూడుము వైదేహనృపాలకన్యకన్.

ఉ. అప్పులపోతు జిచ్చుమిన యట్టి గృహంబున నున్నవాఁడు దాఁ
జెప్పఁగ దుర్విపాన్నము భుజించున తంతును గాంచు పాట్లఁ గన్
దప్పు సువ్వె నీకు నహితంబిటు లెవ్వరు చెప్పిరేమొకో
నిప్పడిగట్టితే విడువ నేరవె యింతటనైన నావుడున్.

క. మండిపడి వీని తలగొ । ట్టుండటు గానిపోయి నావుడున్ రావణుతో
నిండు దొర తదనుజుం డన । ఘుండు విభీషణుఁడు పలికెఁ గోపమడంగన్.

గీ. దేవ విను దూతఁ జంప విధింపలేదు । రాజులకు నీతిశాస్త్రము రాముఁడంప
నితనిఁ గాని యేమి విడిపింపుఁడిప్పుడనినఁ । దోఁక గాలిచి వీనిఁ బోఁదోలుఁడనియె.

వ. అప్పలుకసురవరుం డను నుడువ దడవ బెడిదంబుగా నుడిగంపు రక్కసులు పెక్కండ్రు
గూడి.

క. కడవలనూనెలఁ గోకలు । తడిపిరి కపివీరు దీర్ఘ తగవాలమునన్
గడకుం జుట్టిరి కొనఁదగఁ । బిడిచిరి ముట్టించి నల భీషణశిఖిఁ గన్.

క. ఆవార్తలు విని జానకి । పావకు నా ప్రాణసఖుని పట్టి సుమీ హా
మావాఁడు సుమీ వినుమా । నీ వేఁడికి వేఁడెకలవు నేతుల్నెలవుల్.

ఉ. అంజలి చేసి వేఁడెద మహాత్మ యనం దడవాంజనేయుతోఁ
గంజలికప్పు లాసపడఁగా నొనరించి శిఖుల్ మధూళి మ
ద్వ్యంజుల పుష్పమాలికల వంటివియై తలిరాకు దండలై
రంజిలఁ జేసె వహ్ని యివిరా మహిమంబులనన్ జగంబునన్.

గీ. అపుడు పవమాన నందను నంగములను । గట్టిగా మున్ను కట్టిన కట్లు విడిచి
వెంటఁ దోఁకొని దైతేయ వీరభటులు । విచ్చుకత్తులతోఁ బదివేవు రెలమి.

మ. పురవీధుల్ గలయంగఁ ద్రిప్పి యిటఁ కఁ బోపొమ్మన్న నవ్వీరవా
నరసింహంబొక నవ్వు నవ్వి చనె నేనా కిప్పుడా కాంత్రు యు
ష్పరిగల్ నెజ్జలు చప్పరాలు చవికల్ పైఁ జూడలేదెక్కి చే
చ్చెర మిరెక్కడఁ జూపినా కిపుడు నిశ్శేషంబుగాఁ జూచెదన్.

 (సశేషము)

ప్రాణసఖుఁడు రామభద్రుండు శ్రీహస్త । మునధరించునట్టి ముద్దుటుంగ
రమున కివ్విధమున సముచితభంగుల । నుపచరించె నప్పయోజగంధి.

వ. అప్పుడప్పావని యావనీదేశంబున నప్పలలాశినీజాలంబులోన దురవస్థం బొరయుచున్న యన్నెలఁ బ్రోయాలిచూలిపాటు గీటునం బుత్తునేఁటితోనని లంకపై నవుడు కలుషమున్నట్లుండె నప్పురంధ్రియు తేప్పార్పక నమ్ముద్రిక నిరీక్షింపుచుండె నాలోన.

ఉ. ఉగ్రధనుర్వ్యభేదనున కోమణిముద్రిక నీవు నేనుఁ బా
ణిగ్రహణంబొనర్చి కరుణించుటకుం దగియున్నయున్కి య
వ్యగ్రమతిం దలంచికొని ప్రాణసఖి న్ననుఁబాఱవైవ క
త్యగ్రవిపద్దశన్ గిలియున్నది గా యని చూడవచ్చితే.

ఉ. ఈమణికాంతచేత నిరువెచ్చటికిఁ గొనఁ జేసి నీవు గా
వా మును శేషునంబయట వైతువు నీవికి నెగ్గుసేయ శ్రీ
రామునిమ్రోల నాకలుకరా నటులం బ్రతికూలవయ్యె నా
హా మతినేఁటి నాకయితి వాపద వచ్చినవేళ ముద్రికా.

క. ఆకరుణా జలరాశికి । నీకుం దగు నూర్మికా గణింపఁగ నాకున్
నీకతనఁ గదా యిప్పుడు । శోకానలమాఱి చలువ చొప్పడెమదికిన్.

క. ననుఁ బాసి దూరమునఁ జి । క్కినయినకులు వేలనుండ కిటువచ్చితె యా
యన నలఁకువ దినదినమున్ । గనుఁగొనఁగా లేక ముద్రికా నను వెదకన్.

గీ. హారమంజీరవలయ కేయూరకుండ । లాదులవియుండఁగా నేమి యడవులకును
గరమనుసరించివచ్చి నీ కరణి నిభుని । యొద్దనుండనె యో ముద్దుటుంగరంబ.

గీ. విశ్వలోకేశ్వరుఁడు రఘువీరుఁ డిట్లు । పనికివత్తువటంచుఁ జేపట్టినపుడ
భూషణంబులు తలఁద్రొక్కి పూజఁగొంటి । చాలదే యో యలంకార చక్రవర్తి.

తరల. అనవరోధుని మునివిరోధిని నవ్విరాధునిఁ గూల్చి వే
చను నెడం జనకావనీవరచక్రవర్తియనుంగు న
ల్లునికరాగ్రము వెంటఁ జిందెడు లోహితాంబులవంబులో
యన భవన్మణిరోచు లొల్కఁగదా తదాశ్రితముద్రికా.

క. ఘోరవిరోధుని గొని రఘు । వీరుఁడు కరమూఁచికొనుచు వేంచేయఁగ నాఁ
డీరత్నరుచి నవాస్ర । గ్ధారవడసినట్లు తెరువు కడకుంబడుఁ గా.

గీ. పలలభుక్ప్రాణపవమానపారణాప । రాయణంబైన రామదోర్దండఫణికి
గరళవైశ్వానరజ్వాలగాదె నీవు । ప్రాంతమాణిక్యమున విడివడిన డాలు.

క. ఈజాతికెంపుప్రకేలుట । జాజిరజాజ్వల్యమానమగు విపినవిశ
ల్యాజాలజన్యకిరణ స । మాజముతో మాఱుమలయుమాస్త్రీఁడుగదా.
ఉ. నాయలలేడినాఁ మదికి మక్కువఁగొల్పినఁ దెచ్చిపెట్ట రా
దాయని రాముఁ జంపితిఁగదా యెడదవ్వయిపోవ నప్పునక్
శాయక ముద్రికా సుకృతపాకముచే సులభానుబంధవై
యాయనచెట్టవట్టుకొని యక్కఱలోఁ జననీకుఁగల్గెఁగా.
క. తెరువున జఘనపయోధర । భరమున నడుగలసి యుసఁగఁ బతియోఁతగ నే
కరమిచ్చునాకునవ్వలి । కరమదినీకాణయూచి గాయుఁగరమా.
సీ. మొగముద్రిప్పిన వేగమునఁ జెక్కుపైఁజిందు శ్రవణాగ్రకైరవధూళి చక్కఁదుడిచి
బిగువుజెప్పము సుంగు దీయుని కనుదోయి కలితలీలాహల్లకమున నొత్తి
చిఱునవ్వుతమకంబు చెల్లఁబెట్టనిమోవి కడిఁదిప్రాఁ దెలనాకు మడుపొసఁగి
పానుపుడిగఁబోయి బడలిక బోరసిన యమ్ముగుఁదమ్ములనొప్పియారఁ బంతి
యినకులస్వామి కరము నన్ననునయించు । పలుకునకుమున్న తాన నాయలుకఁదీర్చు
నెప్పుడెప్పుడయెటుఁగవే చెప్పవేమి । యూర్మికా యిప్పుడేటువలెనున్నయదియొ.
చ. చిటికెనవ్రేలిగోరునకు సేమమె తాఁగయి సేయుఁగావుఁ గ
జిటిపొటిముచ్చటల్ దనుకఁ జెక్కులకుంగలవేదిప్రొద్దు తో
ల్లిటివి దలంచుకొన్నె లవలీదళసీమల వ్రాయఁజొచ్చెనో
కటకటముద్రికా మకరికాలతలిప్పుడు ఫుల్వఁదేనియక్.
క. అడిగితిన నోనన్నని । వడిమూర్ఛిలి కొంతవడికి వైదేహీ కడుం
బాడవులుగా నానరించిన । తడికన్నులు దెఱచిచూచి తనమదిలోనన్.
గీ. పోయిదశకంఠుఁడిది యొక్కమాయపన్ని । పనిచెనో నన్నునిర్బంధపఱపననుచుఁ
జాలనమ్మిక పుట్టక మ్రోలనున్న । వినయసంపన్నుఁ బవమానతనయుఁ జూచి.
సీ. అయ్యనీనామధేయ మేమి యెప్పుడు వెనుకకు మీరుంటివు విషయమెద్ది
యినవంశమణియెద్ద సవ్వారసరబడిఁ గొలువుపట్టితి వెంచు నిలిచియున్న
వారురాఘవులు తద్వర్ణచిహ్నంబులు తెలియునే యెటులనే తెంచితివటకు
జలధియడ్డముగాని సులభమార్గ మొకండు కలిగెనో తావకాగమనమునకు
ననినఁదనతోడ వేర్వేర నతఁడు దెలుప । డింపుపడి జడలో రత్నమిందమనుచు
నిచ్చి తెలతెలవారంగ వచ్చె గెలువు । మనిలజా యంచు దీవించి యనుపుటయును.
క. తల్లీనినువెఱపించుచు । విల్లేరత్రించుకొనెదు వెఱబొమ్మలనీ
కల్లరిరక్కసిజంతల । త్రుళ్ళడఁతునె వనము వెరుకుదు నె ముష్టులఁగదా.

వ. అనిమిష్నుమట్టఁ జెరిగిన నో మహాబలనందన వీరు ని యిప్పటి యాకారంబునకు వెఱచి నామఱుంగునకు వచ్చుచున్నవారు వీరిపై నలుగక యివియొకటి మన్నించుము మని యద్దేవి యానతిచ్చిన మహాప్రసాదంబని యద్దానవీనికరంబు ద్రోవఁబోవక వనంబునకురికి యావానరవీరుండు.

సీ. వితిచిలీలాశైల విధుకాంతకూటముల్ క్రీడాసరస్సులఁ బూడవైచి
కలకలనవ్వు మేడలు పాడుగాఁ ద్రవ్వ శృంగాటకంబులు చిన్నఁ బుచ్చి
కేతకీమందార కేసరాదుల దన్ని కెడపి వీథులనెల్ల దడుకు వోడిచి
పువ్వారుఁదీఁగెమోపులు కాలువలఁ ద్రొక్కి ప్రవహించు పన్నీరు పసరుచేసి
మాలకరులఁ దోఁట నేలలోఁ బూడిచి । వెలిఁదదీయ రక్షకులవధించి
ఘోరభంగిఁ దోరణారూఢుఁడై యార్చె । గగనమగల జగము దిగులుపడఁగ.

క. అనినదము వినియపుడు ద । శాననుఁ డిది యేమి తెలియుఁడాయనిన వెసన్
దానవులొకకొందఱుచని । వానరవరువార్త దెలిసి వచ్చి యతనితోన్.

గీ. దేవయొకవానరంబు లీలావనంబు । నేలమట్టంబు చేసి యాభీలవాల
మూఁచి యాఁడెడుఁదనుఁ జూచి కోఁచవాఱు । రక్కసుల నొక్కి తోరణం బెక్కినగుచు.

క. అనవుడు నతఁ డేడ్గురు వా । హినీధవులన్ మంత్రిసుతుల నేడుగురిం బొం
డనిపంపెఁ బంపుటయు వా । రనేకబలములు భజింప నరుదెంచి వెసన్.

వ. ప్రొద్దు కరకరంబొడిచిరాఁ గాఁ బరాక్రమ పరిపాకజాగరూక ప్రతిభానుండై ప్రతిభానుండనుం బోలెఁ బవనసూనుండు తోరణాగ్రంబుననుండం గనుంగొని.

శా. ఆర్పుల్ నింగిఁ జెలంగ నిష్ఠురనిశాతాస్త్రంబులం గప్పినన్
దర్పం బొప్పనతండు దర్పలము మీఁదన్ వాలి ప్రాలంబు న
ల్లార్పుల్ గాడ్పుల రేఁచ దంతి రథరథ్యవ్రాతముల్ చేతులన్
గోర్పి క్రొవ్వుర్చుచు వచ్చుచున్నఁ గని రక్షోనాథసేనాధిపుల్.

ఉ. ఏవురు నొక్కయుమ్మడిఁ బయిఁబడి యేయఁ గరాళదివ్యబా
ణావళు లెచ్చిరా నాడిసి యుగ్రతమ ప్రదరాగ్నికీలముల్
వోవఁ గరంబులం బలిమి పుచ్చుచు మారుతి యుగ్రదానవుల్
త్రోవ నెదిర్చినం గెడపి ద్రొక్కుచు నుక్కనదూఱి గ్రక్కునన్.

క. తలయెన్నియ ద్దశానను । దళవాయుల నొకరినొకరిఁ దప్పక యుండన్
గలయనఱచేతి చఱపుల । నలియంగా నడఁచె నడఁచినం గనికినుకన్.

ఉ. బాహులకీల్లు పంచుకొని బాణపరంపర సాఁగ నాహవో
త్సాహముతో నమాత్యతనుజాతులు సూతుల వేగిరింపుచున్

సాహసికుల్ మహారథులనం దన మీఁదికి దైత్యరాజు తే
జోహుతభుక్స్ఫురచ్ఛటల చొప్పనమందుచు నేగుదెంచినన్.

గీ. అతఁడు మునుఁగూల్చినందు మేలైనవాని। జంబుమాలి సుదగ్ర తేజంబుమాలి
చనఁ బ్రహస్తుఁడు వినిశోకమునమునింగె। బిడ్డవదుటకుఁ గడుఁ బునమడ్డువడఁగ.

వ. మఱియు నంతటం బోవక తక్కురక్కసి రాచ ప్రెగ్గడల కుమారులపయిం గవిసి పవనతనయుండు.

గీ. తాఁచియొక్కనిఁ జేరితోఁ ద్రైచియొకని। గుద్దియొక్కని మోచేతఁ గ్రుమ్మియొకని
నుఱిచియొక్కని మెడనొక్కి విఱిచియొకని। నాక్షణంబునఁ దెగటార్చె నాలుగురను.

క. అపుడు హతశేషులసురా। ధిపుఁ జేరంబోయి దేవ దేవరసేనా
ధిపులం బ్రగ్గడకొడుకులఁ। గపివరుఁ డొకరుఁడ ససైన్యకముగాఁ గూల్చెన్.

క. అనవిని కపిమాత్రుఁడు గాఁ। డని యచ్చెరువంది పలికి యక్షయకుమారుం
గనుఁగొనిన నతండది దన। కనుమతియిచ్చుటగఁ దెలిసి యాయితపడుచున్.

క. ఘీంకృతిమయమై హేషిత। సంకులమై యట్టహాస సంపూర్ణంబై
టంకారభయదమై నలు। వంకల బలమనుసరింప వచ్చెకడంకన్.

ఉ. తాఁకినఁ బీఁకఁ జూచి భుజదర్పము లెర్ప మనోరథంబు న
త్తాఁకలు మానమిన్నొలయ నక్షరథధ్వజ దండమంది య
మ్మూఁకల నెత్తుకొన్నెదడు మూలుగులుం జెదరంగ మోఁదెఁ బో
యాఁకలిదప్పి మాని కలహాశన మౌని నటింప నింపునన్.

శా. ఆలోఁ జేతనశూన్యమై హతసహాయంబైన తేరొక్కడుం
గాళీసన్ముఖనిర్విశేషమగు నక్కయ్యంపు నేలన్ వెసన్
ధూళీపాలిక రేఁగఁ ద్రోలుకొని చత్తుంజంపుదుం గాని యీ
గోలాంగూలముఁ బోవనీ ననుచు నక్షుండుద్ధతిన్వచ్చినన్.

వ. సమీరకుమారుండును దద్దివ్యబాణాసారంబు ఘోరంబై పైకొనినం గైకొనక కినుకం దూఁటిపాఱి.

ఉ. ఉలుకకయుండఁ గొండ నడ నొండొక కొండనఁ గోడెనాగముల్
బులుఁగులతేఁడు దన్నికొనిపోవు తెఱంగిటులాడి చూపెఁ గా
వలఘునసంగ దేరిపయి వ్రాలి దశాననునందనుం బదం
బుల నిఱికించి నాఁచికొని వారెయి విహాయస వీధికద్ధతిన్.

క. ఈరీతి నెగసి యొప్పటి। తోరణమున వ్రాలి చిఱుతతొడలం దొడలన్
వీరాచారధురంధరుఁ। డారక్కసు నలియనొక్కి యటఁ బడవైచెన్.

రామచంద్రవిజయము. (౫౯౬-పుట శేషము)

ఎనిమిదవ ప్రకరణము.

రామచంద్రుఁడు కోటిపల్లి వెళ్ళినపూఁట, గుణములయందు రాజమ్మకప్పగారుగా నుండఁదగిన యొక వంటపూఁటకి పెద్దమ్మయింట భోజనముచేసెను. ఏలాగయిన నొక చిన్న యుద్యోగమును సంపాదించుకొనవలెనని యతని కిష్టముగల్గియున్నది గాని తనకుద్యోగము నిచ్చువారు నిప్పించువారును లేరు. కోటిపల్లి పరగణాకు శ్రీవిజయనగరపు మహారాజాగా రధికారులు గనుక వారా పరగణాకు వల్లూరి శంకరరావుగారిని ప్రధానోద్యోగస్థునిగా నేర్పఱచిరి. ఆయన సద్గుణసంపన్నుఁడును, ధర్మకార్యనిరతుఁడును, బహుజనోపకారియునై మిక్కిలి కీర్తిగాంచెను. విజయనగరరాజ్య విస్తారకులును ప్రస్తుతపు విజయనగరపుకోట గట్టించిన ధన్యులునగు శ్రీ విజయరామ గజపతి మహారాజుగారి కాలమున దేశమును పరిపాలించుచుండిరి. శంకరరావుగారి యధికారముక్రింద నున్నప్పుడు కోటిపల్లి పరగణా మిక్కిలి యభివృద్ధినొందుచువచ్చెను. రామచంద్రుఁడా శంకరరావుగారి దర్శనము చేయించుమని కచ్చేరిలోనున్న యుద్యోగస్థులలో గొందఱి నాశ్రయించి ప్రతిదినమును వారివీధి యరుగులమీఁద సర్వకాలముల యందు గూర్చునుచుండెను గాని వారు మాటలతోనే గాని క్రియలతో నాతనిని సంతోషపెట్టరైరి. తుదకు ప్రాణమువిసికి రామచంద్రుఁడు తానే స్వయముగా శంకరరావుగారినిఁ జూడవలయునని యాలోచించి గుమ్మముదగ్గఱకువచ్చి లోపలికిఁ బోవుటకుఁ బ్రయత్నించెను గాని గుమ్మముముందట వెండిబిళ్లలను వేసికొని పులితోలుధరించి పూర్ణాధికారమును జరుపుచున్న రాజభటులా నిరుపేద పిల్లవానిని లోనికిఁ బోనియరైరి. రాజభటుఁ డొకఁడు శంకరరావుగారు నిద్రించుచున్నారనియు, మఱియొకఁడు క్రొత్తమనుష్యుని రానిచ్చినపక్షమున పంతులవారు కోపింతురనియు, వేఱొకఁడు పంతులవారు వ్యవహారమునుఁ జూచుకొనుచున్నారనియు, చెప్పి యందఱు వారినభ్యంతరపెట్టిరి. ఒక భటుఁడు రూపాయి తనకిచ్చినచో రామచంద్రుని లోపలికి దీసికొనిపోదుననియు, మఱియొకఁ డర్ధరూపాయినిచ్చినఁ దీసికొనిపోదుననియు వారందరు బేరముల నాడ నారంభించిరి. లంచములనిచ్చి రామచంద్రుఁడు శంకరరావుగారి దర్శనము చేయుట కిష్టములేక గుమ్మముముందఱ నాల్గుదినములు పడియుండియు తుదకతఁడు పంతులవారి దర్శనము దొరకనందున విచారాక్రాంతుఁడైయుండెను. వంటపూఁటకియింట నుంటుచేత తాను దెచ్చిన పదునాల్గణాలును వ్యయమయ్యెను. రామచంద్రుఁడు కోటిపల్లిగ్రామముఁ బ్రవేశించిన యైదవదినమున సాయంకాలమునందు, శంకరరావుగారు కుడిభుజముమీఁద నెఱ్ఱని రుమాలును, నెడమభుజముమీఁద నుప్పాడలో పుర

మాయించి నేయించి చలవచేసిన సన్నని జరీయుత్తరీయమునువైచి చేతిలో వెండి పొన్నుగల యొక నున్నని సన్న పేపబెత్తమునుఁ బట్టుకొని, టక్కుటక్కుమని తొడుగుకున్న ముచ్చెలుధ్వనిచేయ రాజభటుఁడొకఁడు ముందుగానడచి యెదుటవచ్చుచున్న మార్గస్థుల నందఱి నొత్తిగించుచుండ, నెవరితోడనో మాటలాడుచు; గోదావరియొద్దనకు చల్లగాలినిమిత్తమువచ్చిరి. సమయమును నిరీక్షించి రామచంద్రుఁడు పంతులగారివెంటనేవచ్చి యాయన తనవైపుతిరిగినపుడు నమస్కరించెను. శంకరరావుగారును తిరిగి నమస్కరించి రామచంద్రుని వృత్తాంతమడుగ నతఁడామూలాగ్రముగా తన చరిత్రమును వినిపించెను. దానిని శంకరరావుగారొక చిత్రమైన కథవలె విని యాశ్చర్యపడి రూపురేఖావిలాసములనుబట్టి యాతఁడొక గొప్పయింటివాఁడనియు, హృదయమిచ్చి మాట్లాడుటచేత నతఁడు నిర్దోషియనియు, చూపులనుబట్టి చాకచక్యము గలవాఁడనియు తెలిసికొని తమ కచ్చేరియం దిరువదిరూపాయల పనియుండఁగా దాని నతనికిచ్చిరి. ముత్యాలకోవవలెనున్న యతని వ్రాతయు, పనియందుగల శ్రద్ధయు, పై యధికారులయందు గలిగిన విధేయతయును, శంకరరావుగారికి రామచంద్రునియందు దయగలిగించెను. తనపని నతివేగముగా ముగించుకుని రామచంద్రుఁడు కచేరీలోనున్న మందమతులయొక్కయు, సోమరిపోతులయొక్కయు, పనులుఁగూడ చేసిపెట్టసాగెను. శంకరరావుగారు తప్ప కచేరిలోనున్న యుద్యోగస్థులందఱును లంచగొండులయి ప్రజలను గ్రహములవలె పీక్కుదినుటచేత రామచంద్రుని కాకార్యమయిష్టమగుటచే లంచముల గ్రహించువారిని మందలించుచు, బాధపడుచున్న బీదకాపులకు సహాయము చేయుచు, అతఁడు జనసమ్మతమైన పురుషుఁడయ్యెను. శంకరరావుగారికి తరువాత నుద్యోగస్థుఁడు వాసురాజు పద్మనాభంగారు. శంకరరావుగారికి నెలకు రెండువందల యేబదిరూపాయిల జీతము. పద్మనాభునిగారికి నెలకు నూటయేబదిరూపాయిల జీతమున్నను నతఁడు లంచగొండులకెల్ల నగ్రగణ్యుఁడై, తనకు కావలసి నన్నిలంచములను గ్రహించుచు, క్రిందియుద్యోగస్థులకిప్పించుచు, భార్యమెడలో నగలు దిగవేసి లక్ష్మితో తులతూగుచున్నందున, రామచంద్రుఁడు లంచములపేరయిన వినడుగనుక వారికందఱకుఁ బరమశత్రువై యుండెను. దేశముననున్న కాపులందఱును, తమయిండ్ల కర్మాదులఁ జేయించి యాచించు బ్రాహ్మణుల నెట్లో స్వల్పదానములచేత తృప్తిపఱచుచుండిరిగాని, తమయిండ్లకెన్నఁడునురాక మాటిమాటికి పాదపూజలు దెమ్మని పత్రికల నంపుచు తమ కుపవాసవ్రతము నేర్పుచు కచ్చేరిలోనున్న యీ బ్రాహ్మణోత్తముల నింతో ధనమిచ్చి పూజించియు, వారి యనుగ్రహపాత్రులుగాక నేయుండిరి. ఈ కారణములచేత రామచంద్రుఁడు చిన్న యుద్యోగస్థుఁడయ్యు తనకంటె ననేకరెట్లెక్కువ

జీతముగల గొప్ప యుద్యోగస్థులకుగూడ ప్రక్కలో బల్లెమై, తన పేరుచెప్పిన మాత్ర మున వారు భయపడునట్లు ప్రవర్తించుచుండెను. తక్కువవాఁడైనను సన్మార్గుఁడు గొప్పవాఁడైన దుష్టునకు భయహేతువేగదా! రామచంద్రుఁ డాయుద్యోగములో ప్రవేశించిన యాఱుమాసములకే శంకరరావుగారతనికి ముప్పదిరూపాయిలపనిని... రామచంద్రుఁ డెప్పుడును మరదృష్టవంతుడేగనుక నింతలో మహారాజుగారు శంకర రావుగారిని నాలుగువందల రూపాయిల జీతముమీఁద విజయనగరమునకు రప్పించి యుత్తరువుచేసిరి. శంకరరావుగారు వెంటనే ప్రయాణమై, శ్రీ మహారాజుగారితో రామచంద్రుని సత్ప్రవర్తనాదులగూర్చి విన్నవింతుమనియు, త్వరలో నీతని నభివృద్ధికిఁ దెత్తుమనియు, వాగ్దానముచేసివెళ్లిరి. ప్రాపకులు వెళ్లిపోవుచున్నందునను, మిగిలినవారు తనకు శత్రువులగుటను, రామచంద్రునకు శంకరరావుగారిపోక విచారముగానుండెను. లంచగొండులకు కంటకశేషమువలెనున్న శంకరరావుగారు వెళ్లిపోయినందులకు సంతో షించుచున్న చిన్న యుద్యోగస్థుల యదృష్టముననో రామచంద్రుని మరదృష్టముననో శంకరరావుగారి యుద్యోగము పద్మనాభముగారి కయ్యెను. పద్మనాభముగారును క్రొత్త యధికారమును వహించగానే, రామచంద్రునియందు క్రోధమునుఁగూడవహించి యతను చక్కగా పనిచేయుచున్నను, సోమరియనియు, అవిధేయుఁడనియు, పెంకెవాఁ డనియు, వ్రాసినదెల్ల తప్పనియు తిట్టుచు, మహారాజుగారి కీసంగతి తెలియఁజేతునని బెదరించుచు, జీతములో సగము గునహాలక్రిందనే తగ్గించుచు నానాక్షోభల బెట్ట సాగెను. రామచంద్రుఁడును దైవముమీఁద భారమునువేసి ధర్మమేజయించునని శాంతించి యూరకుండెను.

అక్కడ నమలాపురములో రామచంద్రుఁ డెందులోనోదిగి ప్రాణహత్య చేసి కొన్నాఁడని యందఱు ననుకొనిరి. కృష్ణవేణమ్మ తన కుమారుని నిమిత్తమే విచారించి నట్లు విచారించెను. శరభరాజుగారును తన మూలమున నిష్కారణముగ బ్రాహ్మణ హత్య తటస్థమయినదని విచారించి సోమావుధానుల నడిగి కొన్ని జపములచేయించి దోషశాంతినిఁ జేసికొనుచుండెను. రాజగోపాలము మా రహస్యమెఱిఁగినవాఁడే గనుక తానుగూడ విచారించినట్లు నటించెనేగాని నిజముగా దుఃఖింపనులేదు. తల్లిదండ్రు లకా వర్తమానము నెఱుఁగజేయనులేదు. వెంకటరత్నము బ్రహ్మానందభరితుఁడై తన. కింద్రాధిపత్యము వచ్చినట్లుండెను. పార్వతికి వేరు సంబంధములు వచ్చెను. పార్వతి వివాహపుమాట జ్ఞాపకమైనప్పుడెల్ల శరభరాజుగారు రామచంద్రుని మరణమునకు తాను కారణుండనని విచారించుచుండెను. గ్రామములోని వారందఱు శరభరాజు గారితో నప్పుడప్పుడు రామచంద్రునివిషయమై మాటలాడుచు, నతను మహాసద్గుణుఁ

డనియు, వానిని వెళ్ళగొట్టినందున వారికి పాపము గలదనియునుఁ జెప్పుచు వచ్చి నందున శరభరాజుగారికి రామచంద్రుని వెడలగొట్టినందులకు కొంచెము లోచించుచుండిరిగాని యాయన కనుమానము సంపూర్ణముగా నివారణము కాలేదు. ఒకనాఁడు శరభరాజుగారును, చాకలివాఁడును కలిసి రాత్రిజామైనతరువాత దొడ్డ వగము త్యావసరమైన పనిమీఁదఁ బోవుచుండ త్రోవలో నొక నూఱుగజముల దూరమున నొక వివాద వినఁబడెను. ఆరాత్రివేళ చీఁకటిలో కలహమాడుచున్నవా రెవరో తెలిసికొనవలెనని శరభరాజుగారు కొంచెమాగిరి. వివాదపడుచున్న యా మనుష్యు లిద్దఱును శరభరాజుగారినిగాని చాకలివానినిగాని చూడక తమ కదివరకు జరుగుచున్న కలహమును మానరైరి. శరభరాజుగారు వెళ్ళి యక్కడ నిలుచున్నతరువాత నాపురుషుల కిట్లు వాదముజరిగెను.

ప్రథముఁడు— అంతకోపము గలవాఁడవైనపక్షమున నాభాగము నాకు బార వేయరాదా? ఎంతన్యాయమో, అంత నాకు నిచ్చివేయి.

రెండవవాఁడు— నీకివ్వవలసిన దేమో నేనిదివఱకే యిచ్చినాను. నాదగ్గఱ నిప్పుడేమిలేదు. నేనివ్వాళు వీధులలోకి వెళ్లుటలేదు. నా కాలు తెగవాచినది. అడుగు దీసి యడుగుపెట్టలేక నల్లోలక్ష్మణాయని నేనేడ్చుచున్నాను.

ప్రథ— అవసరములు తీరినవిగదా? ఏరుదాటి తెప్పతగలఁబెట్టినావు. కావలసినదంత నీచేతఁ జిక్కినదిగదా. నీవెన్నియాటలనైన నాడెదవు. నాజుట్టు నీచేతిలో నున్నదిగనుక నీవీలాగున జేసినావు.

రెండ— (కోపముతో) నీవు నాకుఁజేసిన సహాయము లేమిటివి? నేను చేసిన ద్రోహము లేమిటివి? ఆవేళ వస్తువులమ్మగా వచ్చినసొమ్ములో పాతికరూపాయిలు పుచ్చుకొంటివి. అంతకంటె నీకెక్కువ యేలాగున రాఁగలదు.

ప్రథ— ఛీ. ఘోరముయ్యి; అమ్మినవానికేబది, నీకేబది, నాకేబది, యని గాదు మొదట నేర్పఱచుకొన్నది. తక్కిన పాతిక నాకివ్వనక్కరలేదూ? కష్టపడి యమ్మి నానాబాధలఱ పడ్డవాళ్ళము మేము. పయినుండి కట్టి పెత్తనముచేసి యెక్కువ లాభమునుఁ గొట్టేవాఁడవు నీవునా?

రెండవ— తెగనీల్గుతావేమి. పొట్టకూటికిఁ జేరినవెధవవు. నీకివ్వను. నీయబ్బతో చెప్పుకో. మెత్తమెత్తగా నూరుకొన్నందుకు వేషములు వేస్తావు. నీవేషములు నాదగ్గఱ తీసిపెట్టు.

ప్రథ— నీబెదరింపులు నాదగ్గఱకావు. బ్రహ్మచారి వెధవవు. నీవీలాగే గొంతుకు [illegible]స్తావని నేనప్పుడే యనుకొన్నాను. నీమాటలు నమ్మి నిష్కారణము నేను

రామచంద్రునితో విరోధము దెచ్చుకొని యేమియెఱుఁగని పిల్లవానిని నానాహింసలు పెట్టినాను. తమ్మంట్లు నీవే తీసికొన్నావు. నీవు నేను పోగయి వానికొంప త్రవ్వినాము. ఇంత దిక్కుమాలిన బుద్ధులున్నవిగనుకనే పాముకఱచినది.

రెండవ—నీవుమాత్ర మెన్నిపాములు గఱువకుండా దాటగలవు? ఇల్లలుకగానె పండుగగాలేదు. నీవు నన్నాక్షేపించ నక్కఱలేదు. నాకంటె నీవు రెండాకు లెక్కువ జదివినావు. మంత్రిప్రగడవారి వంశమునఁ జెడబుట్టినావు. నీమూలమున శరభరాజుగారు తలయెత్తుకొని తిరగడములేదు.

ప్రథ— నీయంత దుర్మార్గుఁడనుగానులే. ఇంటు జూదమొకటిపెట్టి యందఱిని యింటికిఁబిలిచి కొంపలుతీయడములేదు. కూచిమంచివారంతా యగ్రహారములు కట్టించి కీర్తిసంపాదించుచున్నారు. నీవు బ్రహ్మచారివై లోకము తగలజెట్టుచున్నావు. సిగ్గులేక నీవు మాట్లాడవలెనా?

రెండవ— బ్రహ్మచారినైనా నీవలె ముండనుంచుకొని దానిచేతికూడు తినుట లేదు. అబ్రాహ్మణముండాకొడకా, నోరుముయ్యి, సిగ్గులేదేమి.

ప్రథ— నాముండజోలి నీకెందుకు. దానిసంగతి నీవెత్తకు. ఏమయిన:నన్నను, రామచంద్రుని యుసురుకొట్టి చచ్చిపోతావు.

రెండవ— నేను తమ్మంట్లు తీసికొన్నాను. నీవు దొంగవస్తువు లమ్మించినావు.

ప్రథ—వాని మేనమామ చచ్చెనఁడని దొంగవర్తమానముచెప్పించిన మహానుభావుడవు నీవేగాదూ? నేనాలాటిపనులుచేయలేను.

రెండవ— ఛీ, వెధవ. చెప్పుదీసికొని చెంపలు పగులగొట్టుతాను.

ప్రథ— కొట్టకపోతే నీవు బ్రాహ్మణుఁడవుగావు. ఏదీ కొట్టు.

రెండవ— పాము గఱచినప్పటినుండి నాకాలువాచి కదలనీయడములేదు. అందుచేత లేవలేనుగాని లేకపోతే నిన్నిపేళ చంపివేతును వెధవా.

ప్రథ— ఆపని నేనే చేస్తున్నానుచూడు. (అని కఱ్ఱతో కొట్టెను.)

రెండవ— ఆ, ఆ. కొట్టుకొట్టు. (అని చేతులడ్డము పెట్టుకొనుచున్నాఁడు.) నీకాలాగు దొల్లుదోవ వచ్చినది. నీసంకటము కుదర్చగలనులే.

ఇట్లాపురుషులిద్దరు నాకరిరహస్యము లొకరు బయిటబెట్టుకొనుచు కలహమాడు చుండఁగా శరభరాజుగారామాటలు విని యందులో నొకడు వెంకటరత్నమనియు, రెండవవాఁడు శోభనాచలమనియు కంఠధ్వనినిబట్టి యానవాలుపట్టి చాకలివానితో గూడ వారియెదుటకుఁబోయి నిలిచిరి. ఎదుటనిలిచిన శరభరాజుగారిని జూచి వెంకటరత్నమును శోభనాచలమును భయవిస్మయములతో కదలలేకపోయిరి. అప్పుడు శరభ

రాజుగారు వారితో నిట్లు మాట్లాడిరి.

శర — ఏమిరా వెంకటరత్నం! ఈ వివాద మేమిటి? నీకు శోభనాచల మెందుకు సొమ్మివ్వవలెను. నీకును శోభనాచలమునకును గల వ్యవహార మేమిటి?

వెంకట — (తలవంచి యూరకున్నాఁడు.)

శర — ఓరీ దుర్మార్గుఁడా! నీవేమో నమ్మకముగలవాఁడవనియు నాకు ప్రతిష్ఠ తెత్తువనియు నేననుకొన్నాను. సత్పురుషుఁడైన రామచంద్రుని కూటిలో మన్ను పోసిన మహానుభావుడవు నీవేనా? మామంత్రిప్రగడవారి వంశమున తప్పబుట్టినావురా! నీమాటలను నమ్మి నిష్కారణముగా రామచంద్రుని లేవఁగొట్టినాను అతనిమనస్సెంత క్షోభపడినదో! మేనమామ చచ్చినాఁడని దొంగవర్తమాన మతనికిఁజెప్పి వానిచే దొంగవస్తువులునమ్మించి యాసొమ్ము మీరు పంచుకొన్నారా? అవురా! ఎంతవాఁడవురా! ఛండాలుఁడా!

(శోభనాచలముతో) ఏమయ్యా; నీకు బుద్ధిలేదు. అభము శుభము నెఱుఁగని కుఱ్ఱవాని తమ్మంట్లు నపహరించుటకు నీకు చేతులెలాగున వచ్చినవయ్యా! పాముగఱచి బాధపడుచున్నావు. నీకిప్పటికయిన సిగ్గురాలేదూ? మీరిద్దఱు మేకతోలునుగప్పుకొన్న పెద్దపులులుగదా!

శోభ — (శరభరాజుగారి కాళ్ళమీఁదబడి) అయ్యా రామచంద్రుని సమస్త విధముల భంగపఱచినాను. ఈ వెంకటరత్నమును నేనునుఁ గలసి చేయరాని పాపము లన్నియుఁ జేసినాము. తమరు క్షమించినట్లయిన, నింకొక్క సంగతినిగూడ చెప్పెదను. తమ పిల్లవాని వస్తువులు—

శర — (ఆశ్చర్యముతో మాటకడ్డమువచ్చి) అవితీసి కుఱ్ఱవానినోట గుడ్డలుకుక్కిన వాళ్లు మీరే? అయ్యో! ఇక మిమ్ము బ్రతుకనీయఁగూడదు. మీరు లోకములను మ్రింగి వేయగలరు. ఎంతవాళ్ళయిన నవుదురా మీరు! అన్నా వెంకటరత్నము! మాయింట నుండి మా కుఱ్ఱవానినే జంపఁదలచుకొన్నావా? ఛీ, నాయెదుటనుండి లేచిపో. నీమొగమును జూడఁగూడదు.

వెంక — (ఏడ్చుచు) అందులో నేనేమియెఱుఁగనండీ. మీపాదములుసాక్షి.

శోభ — అయ్యా! మీ నరసింహముయొక్క వస్తువులు నేనును మఱియొక్కఁడును కలిసితీసినాము. వెంకటరత్నమందులో నేమియు నెఱుఁగడు. నావంటి మహాపాతకుఁ డెక్కడను లేడు. నేను రామచంద్రునికొట్టుటకు వెళ్లుచుండఁగా ముక్తేశ్వరపుత్రోవలో నన్ను పాముగఱచినది. నేను రోగముచేత తీసికొనుచున్నాను. నాకుబుద్ధివచ్చినది. ఇక నేఁబ్రతుకను. నన్ను క్షమించండి. నాకభయమిచ్చినదాక మీకాళ్లువదలను.

శర — ఓసీ వెంకటరత్నము. మాయింటనుండి లేచిపో. రామచంద్రుఁడు చచ్చిపోయినాఁడుగాదూ? నీమూలమున నాకు బ్రాహ్మణహత్యకూడ వచ్చినది.

వెంక — అతఁడు కోటిపల్లిలో నున్నాఁడట. చచ్చిపోలేదు.

శర — ఇక నాతో మీరు మాట్లాడవద్దు. పొండి.

అని శరభరాజుగారు ప్రయాణమును మానుకొని గ్రామమునకు తిరిగివచ్చి యింట నందఱితో నాసంగతినిఁ జెప్పఁగా వారందఱును నిజము నేటికిఁ దెలిసినది గదాయని సంతోషించిరి. రాజగోపాలము పరవశత్వమునుఁ జెందెను. శరభరాజుగారు బ్రాహ్మణులను క్షోభపెట్టుట సంపన్నగృహస్థులకు క్షేమముగాదని యోచించి శోభనాచలమును వెంకటరత్నమును క్షమించిరిగాని తిన్నగా విచారింపకుండ రామచంద్రుని క్షోభపెట్టినందుకు పరిపరివిధముల నొచ్చుకొనుచు పశ్చాత్తాపమును జెందిరి. మఱునాఁ డుదయమున లేచి సోమావధానులను బిలిపించి, పార్వతిని రామచంద్రున కిచ్చి వివాహము చేతుమనియు, ముహూర్తమును బెట్టుమనియు, మంచిలగ్నమును బెట్టించి, రాజగోపాలమును, శరభరాజుగారును, సోమావధానులుఁగలసి రామచంద్రునితో నీసంగతినిఁ జెప్పుకొనుటకు మధ్యాహ్నము బయలుదేరి కోటిపల్లి వెళ్లిరి.

శంకరరావుగారు విజయనగరమునకుఁ బోవుటవలన నేబదిరూపాయిల పని కచేరిలో నూరకయున్నందున నాపని రామచంద్రునకు నియ్యఁగూడదని పద్మనాభముగారు వ్రాసినను, శంకరరావుగారి సాహాయముచేత నది రామచంద్రునకే యయ్యెను. ఆతనికాపనియైన నెలదినములకు కోటిపల్లి పరగణాయందు కొన్ని తొందరలు గలిగినందున, తన్నివారణార్థము మహారాజుగారు శంకరరావుగారి నక్కడికంపిరి. ఆయన వచ్చినతోడనే వ్యవహారములన్నియుఁ జక్కఁబడెను. ఆయన నాల్గుమాసము లక్కడనుండిరి. క్రమక్రమముగా శంకరరావుగారికిని రామచంద్రునకును పరస్పరానురాగమభివృద్ధిఁ జెందెను. శరభరాజుగారును రాజగోపాలమును సోమావధానులును వచ్చి రామచంద్రుని యిల్లు తెలిసికొని యతనియొద్దకు రాఁగా, వారినిఁ జూడగానే రామచంద్రుఁ డాశ్చర్యపడెను. తరువాతవారి నందఱను రామచంద్రుఁడు మర్యాదచేసెను. ఒకరి యోగక్షేమముల నొకరడిగినవెనుక వారిట్లు మాట్లాడిరి.

శర — రామచంద్రుడూ. నీకు నేను మహాపకారమును జేసినాను. నీవెట్లు వాళ్ళమాయలోఁ బడినావో నేనును నట్లేబడినాను. నన్ను నీవు క్షమించవలెను.

రామ — తమరంతమాట సెలవియ్యవద్దు. తమరు పొరపడినారు. తమరదివఱకు చేసిన యుపకారమును నేను మఱువను. ఇదియెల్ల మీచలవేగాదా?

శర— నేను మా పార్వతిని నీకిచ్చి వివాహముచేసెదను. వివాహమీవేళకు సరిగా నెలయున్నది. ఉభయులకు గావలసిన సొమ్మంతయు నేనే వ్యయముచేసెదను. మీబంధువులనందఱి నీలోగా పిలిచి మా బంధువులకు శుభలేఖలు వ్రాసిపంపెదను. అప్పటికి నీవు సెలవుఁబుచ్చుకొని రావలెను. పాలకేగూడ నక్కడే గుదిర్చి యుంచుతాను. మేమింక ప్రయత్నములు చేసికొంటాము.

రామ— మా పినతండ్రిని మా మేనమామను బిలువవలసినది. అంతకంటె నాకు బంధువులు లేరు.

రాజ—రామచంద్రుడూ. శోభనాచలమును వెంకటరత్నమును తమలోతామె కలహమాడి యొకరి రహస్యముల నొకరు బయలుపెట్టుకొనిరి. అది నూ బాబయ్య విన్నాఁడు. నిజము నేటికిఁ దెలిసినది. వెంకటరత్నమును లేవగొట్టినారు.

రామ— దైవానుగ్రహమున్నది గనుక నిట్లయినది.

ఇట్లు వివాహము నిశ్చయించి యారాత్రి వారందఱు నక్కడనుండిరి. రామచంద్రుడు శరభరాజుగారిని శంకరరావుగారియొద్దకుఁ దీసికొనిపోయి దర్శనము చేయించి యీకాలపు విశ్వాసఘాతకులవలెగాక తా నుద్యోగము చేయుచున్నను పూర్వము శరభరాజుగారి యింట తానున్నట్లు చెప్పకొనుట కభిమానములేక, నాయన తనకుఁ జేసిన మహోపకారములెల్ల నుగ్గడించి శరభరాజుగారి గుణము లను తగునట్లు శ్లాఘించెను. వారందఱును మఱునాడు ప్రయాణమైపోయిరి. రామచంద్రుఁడు వివాహము నిమిత్త మొకమాసము సెలవిమ్మని యడిగెను. పద్మనాభము గారు వీలులేదని యుత్తరువుచేసిరి. ఈ వర్తమానము రామచంద్రుడు శంకరరావు గారితో చెప్పఁగా నాయన పద్మనాభముగారిని చీవాట్లుపెట్టి సెలవునిప్పించిరి. వివాహ మొకవారమున్నదనగా రామచంద్రుఁడొకనాఁడు పీఠియరుగుమీఁద గూర్చుండగా నతని పినతండ్రి జగన్నాథమువచ్చి కూర్చుని రామచంద్రునితో నిట్లుచెప్పెను. నాయనా విన్నావా జరిగినసంగతి? శరభరాజుగారు నీకు తన కుమార్తెనిత్తునని ముహూర్తముపెట్టించి మమ్ములనందఱిని పిలిచి తిరిగి నాలుగు దినములక్రిందట, వేరే క్రొత్తసంబంధము నిశ్చయించుకొన్నారట. మన సంబంధముకంటె గొప్పది తెచ్చుకొన్నారు. వెయ్యిరూపాయీలు వరదక్షిణకూడా యిచ్చినారట. గొప్పవారుగనుక వారికిచెల్లినది. మనమిలాటిపని చేసినపక్షమున సాటివాళ్లు తాటియాకులు కట్టుదురు. వారి నెవరు నోరెత్తి మాటలనలేకపోయినారు. గొప్పవాళ్ళందరికి వినాశకాలమిలాగే యుండును. చూడు వారుచేసిన నగుబాటుపని.

రామ— (విస్మయముతో) శరభరాజుగారిలాటిపని చేయుదురా?

జగ— చేయనేమి. ఆయన పైకాలాగగుపడునేగాని లోపలవిషము. నీవు నీచుడవట. ఆ శరభరాజుగారికి నీకియ్యవలెనని యున్నదిగాని నీచవు సంబంధమని బంధువులందఱు నాక్షేపించినారట. అందుచేత నీకు నేనొక సంబంధము కుదర్చినాను. నీకిష్టమున్నపక్షమున చేసికోవచ్చును.

రామ— నీవే పెద్దవాఁడవు. నీకిష్టమైనసంబంధము తీసికొనిరా.

జగ— కపిలేశ్వరపురములో మనవాళ్లున్నారు. వీరు శరభరాజుగారికన్న గొప్పవాళ్లు. సంవత్సరమునకు నాలుగువేలరూపాయిలు వారికి భూములమీఁద వచ్చును. పిల్ల మకరమువంటిది. పెమ్మరాజు ప్రసాదరాయుడుగారి కుమార్తె. ఆయన నీ మంచియోగ్యతనుచూచి నీకు పిల్లనివ్వవలెనని వారికున్నది. ఆయన మిక్కిలి మంచివారు. ఆయన వారము దినములలో నిక్కడికివచ్చి నిన్నుచూచి ముహూర్తము నిశ్చయించుకుందురు.

రామ— గొప్పవారిని నమ్మకూడదు. చెప్పెడుమాటయొకటి. చేసెడుదొకటి. జగన్నాథము యీ వర్తమానమంతయు రామచంద్రునితోచెప్పి మరునాడు వెళ్లిపోయెను. శరభరాజుగారు వేఱుసంబంధము కుదుర్చుకొనుటచేత రామచంద్రుఁడు మునుపటి ముహూర్తమునకు నమలాపురము వెళ్లలేదు. జగన్నాథముగారు వెళ్లిన పది దినములకు నొకనాటిరాత్రి పంద్రెండుగురు బోయీల పాలకీనెక్కి యొక కాగడా వేయించుకొని మంచిబట్టలు ధరించుకొని పెమ్మరాజు ప్రసాదరాయుడుగారు వచ్చిరి. రామచంద్రు డాయన కెదురుగాబోయి తీసికొనివచ్చి మర్యాదచేసెను. ఆయనతోకూడ నొక బ్రాహ్మణుఁడు పసపు, కుంకుమ, పండ్లు చాకలవానిచేత తెప్పించి యచటఁబెట్టెను.

ప్రసా— అబ్బాయి. మీ పినతండ్రిగారువచ్చి నీతో మాటలాడినారా?

రామ— సంగతులన్నియు తెలిసినవి. ఆయన వచ్చినారు.

ప్రసా—వివాహ మిప్పటికారున్నొకదినములున్నది. సిద్ధముగానుండుము. మాపిల్ల పుత్తనమందు జబ్బుపడినపుడు మేము వెంకటేశ్వర సాన్నిధ్యమందు వివాహము చేయుదుమని మ్రొక్కుకొన్నాము. అందుచేత వాడపల్లిలో నీకార్యము చేయదలఁచుకొన్నాను. ఒక్కనాటి పెండ్లియని సందేహించకు. అనిచెప్పి బ్రాహ్మణుఁడు దెచ్చిన పసపును, కుంకుమయు, రామచంద్రుని కిప్పించెను. బోయలు సవారిఁదీసికొని వెళ్లిపోయిరి. బ్రాహ్మణుఁడును వారితోవెళ్లెను. ప్రసాదరాయుడుగా రక్కడ మరునాడుండిరి. ఆ దినమున నాలుగుఘడియల ప్రొద్దెక్కినతరువాత రామచంద్రుఁడును ప్రసాదరాయుడుగారును మాటలాడుచుండఁగా రాజగోపాలమువచ్చి రామచంద్రునితో నీప్రకారము కఠినముగా మాట్లాడెను.

రాజ— ఏమోయి రామచంద్రుఁడు. పరువైన నియోగులయింట బుట్టినావు గదా! నీవీలాటిబుద్ధు లెక్కడనేర్చుకున్నావు? నీకు మాసంబంధ మిష్టమున్నయెడల రావలెను. ఇష్టములేనిపక్షమున రామని స్పష్టముగా చెప్పవలెను. నీమాత్రపు పెండ్లి కొడుకు మాకు కుదరకపోఁడు. మొదటవస్తానని చెప్పి ముహూర్తముపెట్టించి రాక మోసముచేయ దలఁచుకొన్నావా? నలుగురు బంధువులలో నగుబాటువచ్చి తలయెత్తుకొనలేక పోయినాము. ముహూర్తము దాటినతరువాత నీవురావని మీ పినతండ్రిగారు చెప్పినారు. ఆమాట మొదట మాతో చెప్పకపోయినారా?

ఆమాటలు విని రామచంద్రుఁ డాశ్చర్యపడుచుండఁగా ప్రసాదరాయుఁడుగారు తొందరపడ నారంభించిరి. ఇంతలో శంకరరావుగారు గుమ్మము ముంగలికివచ్చి "కామయ్యా, ఇక్కడేనా" యని యడిగెను. కామయ్య "ఇక్కడేనండి. అదుగో దిక్కుమాలిన ముండాకొడుకు. నాకొంపదీసినాఁడు." అని యరచెను.

శంక— కామయ్యా తొందరపడకు. సంగతినంతయు చెప్పు.

కామ— అయ్యా. ఆ కూర్చున్నవాఁడు నాకొమార్తె నెత్తుకొనిపోయి యీ రామచంద్రునికిచ్చి దొంగతనముగా వాడపల్లిలో పెండ్లిసేయ దలఁచుకొన్నాఁడు. ఈదుర్మార్గుఁడు దినమునకొక్క వేషమువేసికొని లోకమును మోసముచేయుచుండెను.

రాజ—అతనిచెవులనున్న తమ్మంట్లు మాతమ్మునిచెవులనుండెడివని తోచుచున్నది.

శంక— ఓయీ ప్రసాదరాయుఁడా! నీసంగతినంతయుజెప్పు. నిన్ను తక్కువ శిక్షతో పోనిత్తుము. లేనిపక్షమున నీపాట్లు నీవనుభవింపఁగలవు.

ప్రసా— అయ్యా నన్ను క్షమించవలెను. నేటికి నేను దొరికినాను మాది నిడదవోలు కాపురము. నాపేరు చామర్తి జనార్దనము.

రాజ— అయ్యా. ఇతనిపేరు యొక్క పొడియక్షరములున్న రుమాలు మాకు దొరికినది. దానిమీఁద 'చా॥ జ॥' యని యున్నది.

శంక—అతని వృత్తాంతమునంతయు చెప్పనిండు.

ప్రసా—నేను చిన్నతనమందె పిత్రార్జితమగు ద్రవ్యమంతయు, జూదమునందు వ్యయపెట్టి జోగినై యమలాపురము ప్రవేశించి కూచిమంచి శోభనాచలమునకు స్నేహితుఁడనై యనేక పాపములఁ జేసినాను. శోభనాచలముయొక్కయు, వెంకటరత్నముయొక్కయు ప్రోత్సాహముచేత కట్టా రామయ్యయను పేరుపెట్టుకొని, యీ రామచంద్రుని మేనమామ చచ్చినాఁడని దొంగవర్తమానమునుఁ జెప్పినాను. దేశిరాజు సూర్యనారాయణ యను పేరుపెట్టుకొని యిత్తడికంటెయు, గాజురాయివేసిన యిత్తడి యుంగరమును రామచంద్రునికిచ్చి బంగారపువస్తువులని యమ్మించినాను. శరభరాజు

గారి రెండవకుమారుని నగలన్నియు నేసును శోభనాచలమును తీసికొని పిల్లవానినోట గుడ్డలు కుక్కినాము. తరువాత నాకును వారికిని వివాదమువచ్చినది. ఇప్పుడు రామచంద్రుని పినతండ్రి జగన్నాథము నాయొద్దకువచ్చి రామచంద్రునకు శరభరాజుగారి సంబంధమువచ్చుట కోర్వజాలక యాపెండ్లి జెడగొట్టి బీదలపిల్లను చేయుమని నన్ను వేడుకొన్నాఁడు. కాఁబట్టి నేనీవిధముగా నీబ్రాహ్మణునికుమార్తెను దొంగలించుకొని రామచంద్రునకు పెండ్లిచేయ దలచుకున్నాను. నేటికి మీచేత జిక్కినాను.

శంక— నిన్ను వదలరాదు. ఏమోయి వీరాస్వామి. ఇతనిని బట్టుకుని సంకెళ్లు వేయండి.

అని సంకెళ్లువేయించి చామర్తి జనార్దనమును విజయనగరమంపించెను. అక్కడ మహారాజుగా రతనికి నాలుగుసంవత్సరములు చెరసాలలో నుండునట్లు శిక్షవిధించిరి.

అందఱు నాదిన మిండ్లకుఁబోయిరి. మఱునాఁడు శంకరరావుగారువచ్చి రామచంద్రునితో నిట్లనిరి. "అబ్బాయీ నీకు నా కుమార్తెనిచ్చి వివాహముచేయవలెనని యున్నది. నీకు చేసికొనుటకు నేమైన నభ్యంతరమున్నదా? మాపిల్లను జేసికొన్నయెడల నీవు మిగుల నభివృద్ధి జెందగలవుసుమీ." యని చెప్పగానె రామచంద్రుఁడు "తమరు నన్ను క్షమించవలెను. నేనిదివఱకె శరభరాజుగారి కుమార్తెను జేసికొనుటకు నిశ్చయించుకొన్నాను. మధ్య నీ జనార్దనమువచ్చి యంతరాయమునుఁ గల్పించినాడుగాని యీపాటికి వివాహమయియుండును. కాని మన నియోగులలోనెల్ల మంత్రిప్రగడవారు మిక్కిలి గొప్పవారు. శరభరాజుగారికి సంవత్సరమునకు మూఁడువేలరూపాయీలు వచ్చును. ఆయన జ్యేష్ఠకుమారుఁడు రాజగోపాల మిప్పుడు మాయింటనున్నాఁడు. అతనికి మీకుమార్తెనిచ్చి వివాహముచేయవలసినది. అన్ని విధముల నాకంటె గొప్ప సంబంధమె" అనిచెప్పగా శంకరరావుగారు "నీవు వారిపిల్లను చేసికోవలసినది. మాట తప్పగూడదు. నీపెండ్లియైనతరువాత చూచుకొందము. నీవు వెళ్లుము" అనిచెప్పిరి. రామచంద్రుఁడుశరభరాజుగారిసంబంధముకంటె శంకరరావుగారిసంబంధమెక్కువదనియు, దానివలన తన కనేకలాభము లున్నవనియు నెఱిగి, మాటముందుగానిచ్చినందునను, చిన్నతనమునందు శరభరాజుగారి యింటనున్న విశ్వాసముచేతను, శంకరరావుగారి సంబంధమును నిరాకరించి, శరభరాజుగారి కుమార్తెనే చేసికొనుటకు నిశ్చయించి యమలాపురమునకు రాజగోపాలముతోఁగూడ బోయెను. త్రోవలోవారిట్లుమాట్లాడిరి.

రామ—నేను పెండ్లికిరానని మీతో నెవరు చెప్పినారు. ముహూర్తమునాఁడు మీరేమనుకున్నారు?

రాజ— ముహూర్తమునాఁడు నీవింకవత్తువని కనిపెట్టుకొని కూర్చున్నాము.

ఎంతసేపటికిని నీవు రాకపోగా సెలవుదొరక లేదనుకొన్నాము. ఆ మఱునాఁడు మీ పినతండ్రివచ్చి "మావాడు మీ సంబంధమును జేసికొనడట. ఆయన కింతకంటె నెక్కువవారెవరో వచ్చినారు. మీయిష్టమువచ్చినట్లు మీరు చేసికొనండి" యనిచెప్పెను.

ఆమాటల విని రామచంద్రుఁ డాశ్చర్యపడి తన పినతండ్రియొక్క యోగ్యతలేమికి సిగ్గుపడుచు, తనతో నతఁడు చెప్పినమాటలును, ప్రసాదరాయుడుగారి సంబంధమును చెప్పి రాజగోపాలమును కడుపు బద్దలగునట్లు నవ్వించుచు నమలాపురముచేరి శరభరాజుగారు మొదలగువారికిఁ గూడ నీవృత్తాంతమును తెలియఁజేసెను.

శరభరాజుగారిదివఱకే వివాహప్రయత్నములనుఁ జేసినందున వైశాఖ శుద్ధ నవమినాఁడు రామచంద్రుఁడు పార్వతిని పెండ్లియాడెను. రామచంద్రుని మేనమామయు నాతని కుటుంబమును తప్ప మఱియే బంధువులును పెండ్లికొడుకువైపున రాలేదు. పెండ్లివారికి విశ్వనాథశాస్త్రుల్లవారియింట విడిది నేర్పఱచిరి. ఉభయులకును గావలసిన ద్రవ్యమంతయు నా శరభరాజుగారే వ్యయముచేసి పెండ్లి సమస్త వైభవములతోడను జేసిరి. శ్రావ్యకరమైన తూర్యారావములతోడను, ముత్తయిదువుల పాటలతోడను, పచ్చలపందిళ్ళతోడను, విప్రాశీర్వాదిధ్యానములతోడను వివాహము మనోహరముగా నుండెను. శరభరాజుగారు తక్కువసంబంధమును తెచ్చుకొన్నారని, వారి బంధువు లందఱును రాలేదు. అమలాపురమునందె విద్యార్థిగానుండి, యచ్చటనె యపనిందల పాలయి, మరల నాగ్రామమునందె కడుమర్యాదగా వివాహమాడుచున్న రామచంద్రుని జూచి యందఱును సంతోషించిరి. అయిదు దినములును వివాహమైనతరువాత పదునాఱుదినముల పండుగయగువఱకు నమలాపురమునందేయుంచి పిమ్మట కోటిపల్లి వెళ్లెను. వివాహమైన రెండుమాసములలోనె శంకరరావుగారు తమ కుమార్తెను శరభరాజుగారి జ్యేష్ఠకుమారుఁడగు రాజగోపాలమునకిచ్చి పెండ్లిచేసిరి. ఇట్లు శరభరాజుగారును శంకరరావుగారును వియ్యంకులగుటచేత రామచంద్రునియందు శంకరరావుగారు మునుపటికంటె నెక్కువదయగానుండిరి. తరువాత రాజగోపాలమునకు శంకరరావుగారు విజయనగరమునం దుద్యోగమునిప్పించి యతని నచ్చటికిఁ దీసికొనపోయిరి. వివాహమైన యెనిమిదిమాసములకే పార్వతి వ్యక్తురాలయినందున మరి నాలుగుమాసములకు శరభరాజుగారు పార్వతికి తగినసారెబెట్టి కాపురమునకుఁ బంపిరి. పార్వతియు రామచంద్రుఁడును కోటిపల్లిలో కాపురముచేయుచుండిరి.

సమాప్తము.

 చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహము.

వివేకవిజః

'లోకమంతయు నేనే   జయూవాసవలె మియందలిముందర నన్నమాటలను దలఁచుకొన్నప్పుడు మీ మొగములు జూడ మనసొప్పకున్నది. అయినను మాణిక్యాంబకు నావలననే కష్టమును విచారమును గలుగకుండ నీవామెకు వివాహము చేసినందుకు మిక్కిలి సంతోషించుచున్నాను. మీతో బయిరంగముగా నన్నపానా ...లలోఁ గలియలేకున్నను నాజీవితకాలములో వితంతు వివాహములకు నాచేతనైన సహాయము జేయుచున్నాను'

ఉత్తరము నిజముగా నాతఁడు వ్రాసినదే? అక్షరముల పోలికఁ జూడనట్లే నఁబడుచున్నది! సందేహమెందుకు? రామారావు తంతివార్తగూడ నట్లే చెప్పుచున్నది. ...ద్రశేఖరశాస్త్రి వివాహము శేషగిరిరావుగారి వివాహము శేషగిరిరావుగారి సమక్ష ...ందే పరిష్కృతమయినదఁట! మాణిక్యాంబ మఱియొకనిని వివాహము చేసికొన్నదని యొక కింవదంతికూడ బెజవాడలో పుట్టినదఁట!

చంద్రశేఖరశాస్త్రిగారిని మోసపుచ్చి మెడలు విరిచి యాయన బుద్ధిమరలిచినారు గాఁబోలు! కన్నపంచలకు చెడి కన్నవారితో ఘర్షణపడుట! అన్నచదువు చెడుట! జననింద కభిముఖురాలనగుట! తుదకీగతిపట్టుట! పడవ మునిఁగినప్పుడేల బ్రతికితిని! మఱిఁదిగారి సంకల్పమేల కొనసాగకపోవలెను! అన్నయ్యా! రామారావుగారి కొక తంతివార్తపంపుదూ. ఆయన నాకలస్థితి చెప్పినయెడల శాస్త్రిగారి బుద్ధి మరలి యిటు తిరుగవచ్చునేమో? దుఃఖార్తులకు సాధ్యాసాధ్య విచారముండదు గాఁబోలు! చంద్రశేఖరునితో నెవ్వరును మాట్లాడుటకే వీలులేదని కృష్ణమూర్తి వ్రాసినది మరిచిపోయినది గాఁబోలు!

పూర్వావస్థలనుండి వేరుచేయఁబడి, భావిసుఖమందలి నిరాశవాడమి, మృత్యువు నపరావతారములవలె భీకరములైన యాపదలు మనస్సును బీడించుచున్నప్పుడు, పూర్వజన్మనాటకమంతయు నప్పుడు నూతనముగా మనోవీథియందు నడచుచున్నట్లు దోఁచునుగదా! తల్లిదండ్రుల దారిద్ర్య పిశాచము నదరింపులను ధిక్కరించి వారికి ముద్దు ముచ్చటలుగొలిపి, తుల్యవయస్కులగు చెలికత్తెలతో బొమ్మరిండ్లకడ గుజ్జెన గూళ్లుగుడిచి, యకళంకానందముతోఁ గడిపిన లేఁబ్రాయపు దినములును, — ఆమె భావిదుఃఖదేవతారూపమున పరిణమించి హేయమైన తన వృద్ధవిగ్రహముతో నవతరించి భర్తృనామము నొందిన యా పిశాచమును ముందిడుకొని, ఉద్ధరణమునకు సిద్ధముగా నున్న వహ్నిపర్వతము పయి గుప్పిగంతులు వైచినట్లు, పల్లకిలో నూరేగి బంధుమిత్రులతో పప్పులు పాశములను గుడిచి గడిపిన ప్రథమవివాహదినములును,—ఆపిశాచము యొక్క విలాసములను సూచించుటకో యనునట్లు, నాటకారంభమున చిందులుద్రొక్కు విదూష

గాని, లోలోన కుములులాడు

లాదినములును,— రజోదర్శన

మయిన నాలుగవ దినముననే య- ప్రవహించి పీల్చి పిప్పిజేసి తన విలాసములను జదివిజూపిన వైధవ్య దినములును,— చంద్రశేఖరు ననుగ్రహమువల్ల నా పిశాచముయొక్క క్రూరగ్రహణమునుండి విడివడి రాఁగల సుఖములకొఱకు కంగ లార్చుచు గడపిన యా పదిదినములును,— కటా! ఆమెమనస్సున కొక్కసారిగ స్మరణకువచ్చి యామెనెట్లు నిర్జీవప్రతిమను జేసివేసినవి! దుఃఖములమీఁది దుఃఖము' తనకలస్థితి దెలిసి తండ్రి కేశఖండనమున కిఁకేమి ప్రయత్నములు చేయనున్నాఁడో తండ్రియు సోమసుందరయ్యయు వచ్చి చెరియొకచేయిబట్టుకొని వపనకర్మ జరిగించి యెడల, అప్పుడు చేయునదేమిటి? ఈభయమువలన నిదురయైన పట్టక ఆరాత్రి రెండు యామములు దాటిపోయెను. నాలుగవయామ మారంభమగునప్పటి కామెమనస్సున కళవళ మెక్కువయ్యెను. ఇట్లుండఁగానే యాయాస మెక్కువగుటవలన కొంచెము నిదురపట్టినట్లామె కనుమోడ్చెను. ఆ నిదురయైనను మనఃక్లేశమును వృద్ధిజేయు కలలతో మిశ్రితమయిన స్వప్నావస్థవంటిదేకాని గాఢనిదుర గాదు. ఒకగంటయైనతరువాత దేహ మంతయు వడఁక మొదలుపెట్టెను; చెమటలు గ్రమ్మెను. మఱికొంతసేపటికి వడఁకు హెచ్చి తన్నెవ్వరో గొంతుపట్టి పిసికివేయుచున్నట్లు కేకవేసెను. చేరువనున్న దక్షిణా మూర్తి యులికిపడి లేచివచ్చి చెమటదుడిచి,

‘అమ్మాయీ! ఏమి యాలాగు కేకవేసెదవు? భయములేదు. నేనిక్కడనే యున్నాన’ని యూరట జెందించెను.

కొన్ని నిమిషములకామె తెప్పిరిలెను. ‘అన్నయ్యా! నాన్న నాకొఱకువచ్చి నన్ను నిర్బంధించి మంగలివానిని దీసికొనివచ్చినట్లొక పాడుకల వచ్చినది.’

‘నాన్నరాలేదు. భయపడకు. ఆయన నెన్నఁడు నట్లు జేయనియ్యను. నిద్రపో.’

ఇరువదవ ప్రకరణము.

ఉదయమువచ్చెను. రాత్రి యీమెను బాధించిన భయములును కష్టస్మృతియు తమ భీకరాకారమును విడిచి నిజస్వరూపములతోఁ గన్పట్టుచుండెను. నిద్రారాహిత్యముచేతను, కలలచేతను శ్రమజెందియున్న యామె మనస్సయోమయమువలెనుండి, అధైర్యముచే క్రుంగిపోయెను. ముఖము కడిగికొనునప్పుడు జలస్పర్శవలన ముఖమందలి యుష్ణము కొంత యుపశమించుటవలన, రాఁగల దుఃఖములను దలఁచుకొనుటను

మనస్సునకు శక్తివచ్చెను. కుటుంబమునకు జీవనోపాధిని నిలఁబెట్టుకొనుట కామెకు వపనకర్మ జరుగుట యవశ్యముగనుక, తండ్రివచ్చి యెప్పుడో మరలఁ దీసికొనిపోవుట కవకాశమున్నది. ఆమె మతాంతరుని వివాహము జేసికొన్నదని విన్నప్పు డాయన యెందుకు రాఁగలఁడు? ఆమె బ్రతికియున్నదని వారెట్లు నిశ్చయించుకొన్నారు? సుందర మేలూరువచ్చి తెలిసికొన్నాఁడేమో! లేని వివాహమునుగూర్చి యీ నీలివార్త యెట్లు పుట్టినది? లేని దిదొకటిపుట్టించి, ఉత్తరము నొకదానిని శాస్త్రి దస్తూరితోఁ బుట్టించి, వ్యాఘ్రావధానులుగా రేమిగారిడీ జేయుచున్నారో! శాస్త్రిగారితో బెజవాడలో జరిగిన రహస్య సంభాషణమం దాయన గనఁబఱిచిన సంస్కరణదీక్షయు, పట్టుదలయు, ఆమెపయి జూపిన యవ్యాజానురాగమును ఈ యూహనే సమర్థించుచున్నవి. వ్యాఘ్రావధానులుగారు పరమలౌకికులు. పయిగా రామారావుగారు తంతి టాఫీసులోఁ జేరియున్న శేషగిరిరావుగారు తప్పుసృష్టికి పేరుపడినవారు. లేదు. లేదు. ఉత్తరము కృత్రిమము.

'అన్నయ్యా! ఈలాగురా. మాట. నిన్నటియుత్తర మబద్ధమేమో!'

'అమ్మాయీ! నీవివాహమునుగూర్చి నీలివార్త యతనిమనస్సును దిప్పుటకు పన్నినదే కాని, ఉత్తరము దస్తూరినిబట్టి ఆతని దేలాగు కనఁబడుచున్నది.'

(లేచి లోనికిఁబోవుచు) 'చూడు. వీధిలో నీపేరుచెప్పి యెవరో మనబస అడుగుచున్నారు.'

దక్షిణామూర్తి వెళ్లి జగన్నాథశాస్త్రిగారిని లోనికిఁదీసికొనివచ్చి కుశలప్రశ్నలైన తరువాత, చంద్రశేఖరునికి బందరులో వివాహము జరిగినదని విని నమ్ముటకు సంశయించుచుండఁగా,

'నామాటల్లో నమ్మకంలేకపోతే మీ నాన్నమాటేనా నమ్ముతావా?' అని కోపగించుకొనిపోయి జగన్నాథశాస్త్రి పేరిచయనులతో,

'వాళ్లు మనవల్లో బడతారోయి! ఎన్నివల్లెట్టుకున్నా నమ్మందే! వల్లెట్టుకునీ వాళ్లమూ టెప్పుడూ నమ్మగూడదంటోకూడా అనడం మొదలెడితే!'

'సరే. తగలేశావు. వ్యవహారమంతాను. శుద్ధ వైదీకంచేశావు.'

'వాళ్ల నీలామోసంచేసి గెలవలేమోయి! వాళ్ళ కాళ్ళట్టుకు బ్రతిమాలితే యేమన్నా కార్యముంటుందేమో?'

స్వప్రయోజనపరత్వముచేత బ్రతిమాలినప్పుడుమాత్రము కార్యముండునా?

'అమ్మాయీ! నానోటిదగ్గిరకూ డెందుకు పడగొడతావు? కన్నతండ్రిమీఁద నీకింత దయలేదేమే?'

‘నన్నీగతికి తెచ్చి సుఖపడఁ గోరినందుకు నీపయి జాలియేగాని నీమీఁద ప్రేమ లేకేమి? నాన్నా!’

‘నేనేమో నీకీగతి తెచ్చానంటావేమిటి? మహారాజంటి మగణ్ణిచేస్తే నీపూర్వ జన్మప్రారబ్ధం కొద్దీ అతడుపోతే నే జేసిందేముంది?’

‘నాన్నా! మీరు మాన్యముచూచి, అమ్మాయి సుఖము అయిదవతనము ఆలోచించకుండ, కాటికి కాళ్లుచాచుకొన్న ముసలిముండాకొడుకునకు బుద్ధిపూర్వకముగా పెండ్లిచేసి, దాని పూర్వజన్మము తలపెట్టుదురెందుకు?’

‘నీకూడా పుట్టిందిరా యీపొయ్యకాలపుబుద్ధి!’

‘నాబుద్ధి యేలాటిదయితేనేమిగాని, మీకే అమ్మాయి సుఖపడవలెనని యున్న యెడల, కాటిలో కాళ్లుపెట్టుకొని యున్నవానికి బదులుగా లేఁతవయస్సులో నున్న వానిని విచారించ నక్కరలేదూ. భర్తకాయువు చెల్లినవెనుక దానికయిదువతన మె నిలువఁగలదు?’

‘మీకు తెలియని చిన్నతనాలురా,’ అని జగన్నాథశాస్త్రిగా రంటుకొనెను, ‘చిన్న వయస్సులో వున్నవాళ్లుమాత్రం చావడం లేదట్రా! కట్టుకున్నదానివ్రాత బాగుండాలింతమాను.’

‘కట్టుకొన్నదాని వ్రాతయులేదు యేమియులేదు. చాలారిష్టములు దాటనిపిల్లలకుఁ జేసినను, భార్యపోయి యౌవనమందుండి ముండలమరిగి సంకటములు తగిలించుకొన్న వారికిఁ జేసినను, ముసలి వృద్ధులకుఁ జేసినను, ఆఁడుపిల్లలు ముండమోయుదురుగాని నొసటివ్రాతల వల్లగాదు. ఒకానొకప్పుడీ మూఁడు తరగతులలోఁ జేరనివారికిఁ జేసినను, చావుకు పూర్వజన్మ ప్రారబ్ధమునకు బోనక్కరలేకుండ ననేకకారణము లుండునుగనుక, నూటికొక్కరికి వైధవ్యము వచ్చినను రావచ్చును.’

‘వీళ్లంతా బాలనాయకం బహునాయకమూనూయి! మనమాటలూ పూర్వుల సిద్ధాంతాలూ పనికొస్తాయీ! చేటుకాలంవచ్చింది’

‘చయనులూ! కోపపడకు. వాళ్లకల్లా యుక్తులచేతే సమాధానం చెప్పాలి. అయితే అబ్బాయీ! పూర్వప్రారబ్ధమేలేక, కేవలం మన ప్రయత్నాలతోనే కార్యాలయేటట్టయితే, చంద్రశేఖరంగాడు మిమ్మల్నెందుకీలా దగాచేశాఁడు?’

దక్షిణామూర్తి ప్రత్యుక్తికొఱ కాలోచించుచు నూరకుండెను. మాణిక్యాంబకు చంద్రశేఖరునిగూర్చి యాతఁడు నిందాస్వరముతోఁ జుల్కనగాఁబలుకుటకు మనస్సు చివుక్కురుమనెను. మనము ప్రేమ నిల్పినవానిమీఁద పరులు నిందమోపినప్పుడు సహించజాలముగదా! కోపమువచ్చినప్పు డొడలుదెలియక బిడ్డను గొడ్డును బాదినట్లు

ంచు తల్లియైన కొమారునిపయి నితరులు చేయివేయుచుండఁ జూడనోపదుగదా! డనె కోపముతో, మాణిక్యాంబ;

'ఆయన యేదగాలునెఱుఁగరు. అట్టి సత్పురుషు లిట్టి చెడుత్రోవలు ద్రొక్కలరు. ఇవియన్నియు వ్యాఘ్రావధానులు మామగారు, నాన్న. మీరుపన్నిన కుతంత్రములే.'

పేరిచయనులు తెల్లఁబోయెను.

'వీళ్లు పెడరెక్కలు పిల్లలోయి! అమ్మా బాబూఅంటే వినేటట్టులేదు.'

'వాళ్లిష్టమొచ్చినట్టు పోనిస్తానేం. దీన్ని లాక్కుపోకుండానే యిక్కడనుండి దుల్లానోటి?'

'మీరు కదలకపోయినయెడల, పోలీసువారిచేత కదలిపించెదను. కన్నకూతురు మీఁద నింతజాలిలేని తండ్రిని మిమ్మునేచూచినానుగాని యెక్కడనులేరు. మీరింత దూరము వచ్చినతరువాత నిక నా సుతధర్మము జూడఁగూడదు. ఏదీ! మాణిక్యాము మీఁద చెయివెయ్యండి చూచెదను,' అని దక్షిణామూర్తి జేవురుముద్దవలె నెఱ్ఱనయిన ముగముతో డీకొనెను.

'ఇంటిగుట్టు లంకకుచేటు! మాకొంపకు వీడో విభీషణాయగాడు పోగయి నాఁడు పోదాం రావోయి! వాళ్లకర్మం వాళ్లకవుతుంది.'

మాణిక్యాంబకుఁ దండ్రివలని భయము దొలఁగినందున హృదయభారము చుల్కనయ్యెను. చయనులుగారు తెల్లఁబోవుటనుబట్టి చంద్రశేఖరుని వివాహము జరుగలేదని స్పష్టమయ్యెను. ఆరాత్రి యామెకు సుఖనిదురపట్టెను. కాని యీసుఖ ముదయము కాఁగనె నూత్న భయములకు చోటుచేసెను. కృష్ణమూర్తిని వెంటఁబెట్టుకొని మీనాక్షి వచ్చెను! పురుషులు కార్యమగునని తోఁచినంతసేపు పోరాడుదురు. &c. స్త్రీలలో సాధారణముగ నట్టి వివేకముండదు. కార్యమున్నను లేకున్నను, ఒకరేమనుకొందురో యను వెఱపుగాని లజ్జగాని యాలోచించక, పట్టినపట్టు వీడక కోలాహలము చేయుదురు! నాన్నగారమాయకులుగనుక సులభముగా వదలిపెట్టిరి. ఇప్పుడు మీనాక్షి యేమి దలఁచుకొనివచ్చినదో!

కష్టము లెదురుచూడఁబడినప్పుడు వచ్చు విచారమును భయమును వానికభిముఖముగా నిలిచినప్పుడు వచ్చినవానికంటె బహుతరము లధికముగా నుండునుగదా! ఒకకష్టము జయించినవెనుక నంతకంటె కష్టతరమైనదానిని జయించవలసివచ్చినను, ధైర్యము పుట్టి ముందుకాలుసాగుటయు సహజమేగదా! ప్రయాణకష్టముల నున్నదానికంటె మున్మడిగా నెంచుకొని కాలు గదుపుటకు సంశయించువానికేసాహసముండదుగాని, ఒకమైలు పయనము సాగించనవానికి రెండవమైలు జేరుకొనుట కెంతపట్టును?

ఇంతకును తెలియకఁగాని మీనాక్షినుండి మాణిక్యాంబకు భయపడవలసినగ్రేమున్న ఉన్నను లేకున్నను, అక్కను జూచినప్పుడు మొదట్ట కొంచెము దిగులుపుట్టెనుగా ర్యాలోచనచే నామె ధైర్యముతోనే అక్కతో మాటాడనారంభించి, మీనా రాళకు కారణము దెలిసినవెనుక, సంతోషముతో సోదరులు ముచ్చటించుకొనిరి

'మీకిట్లువచ్చుట కెట్లు వీలుచిక్కినది?'

'అన్నయ్య పిల్లకి జబ్బుగాఉందని మంగళగిరి వెళ్లినాఁడు నాన్న యి యిక్కడికొచ్చాడు. ఇకవీలుకేమి?'

'బావగారూ! చంద్రశేఖరశాస్త్రిని జూచినారా వచ్చునప్పుడు?'

'లేదు. మొదటిరోజున నేనాతనితో మాట్లాడుతూంటే మాణిక్యము రు నా నోటంట విని అనుమానపడి వ్యాఘ్రావధానులుగారు తర్వాత నన్ను చూడనిచ్చినారే గారు. మాణిక్యానికి పెళ్ళయిందనికూడా వకవదంతి పుట్టించారు. రామారావునడిగి నిజం తెలుసుకొని అతడొచ్చిననాడే బయల్దేరాము.'

'చంద్రశేఖరశాస్త్రి పంద్రెండేండ్లపిల్లను వివాహము చేసికోఁబోవుచున్నానని అతఁడు వ్రాసినట్లొక యుత్తరముబంపి నిన్న నాన్న జగన్నాథశాస్త్రిలుగారు పెళ్లయిన దనుచు నొక యంత్రము కల్పించుకు వచ్చినారు.'

'దీనికంతకూ శేషగిరిరావుగారు కారకులనుకుంటాను. నేనొకనాఁడు వారింటి దగ్గిరకెళ్లినప్పుడు ఆయన యెంతచెప్పినా మనశాస్తుర్లు వినలేదని యెవరితోనో చెప్పుతూండగా విన్నాను.'

ఇఱువదియొకటవ ప్రకరణము.

చంద్రశేఖరశాస్త్రి యేలూరులో మాణిక్యాంబనుండి విడిపోయినతరువాత, ఆమె నిజసమాచార మాతనికిఁ దెలియలేదు. ఉదయమగుట, సాయంకాలముపడుట, భోజనముచేయుట, తండ్రి యాగ్రహవచనములకు గినుక వహించుట, తల్లి శోకమునకు విచారించుట, పునర్వివాహ నిరాసకముగా వచ్చు వాదములకు ప్రత్యుక్తులు జెప్పుట,— వీనితో వారముదినములు గడిచిపోయెను. యుక్తులకు లోటులేదు. బహిష్కారమన్న భయములేదు. జననిందయన్న మొదలే లేదు. వితంతువును వివాహము చేసికొన నిశ్చయ మేర్పఱుచుకొన్నప్పు డివియన్నియు నెదురుచూడఁబడినవే. తండ్రి యాగ్రహముకూడ ముందనుకోఁబడినదే. కాని యిట్టి కఠిన నిర్బంధముమాత్ర మదృష్టపూర్వము. అయినను యుక్తవిచారణమీఁద కృతనిశ్చయుఁడై భగవద్భక్తిగలవాని నిట్టి నిర్బంధము లడ్డుపెట్టఁ

...యుద్రమునకు భగవద్భక్తి య...

పట్టినపట్టు నెగ్గించుకోఁగలఁడుగాని, అవివేకునికి మూర్ఖ...

కాశయమేముండును? పాపము! వ్యాఘ్రావధానులుగారికి ప్రాణములనికి గా... ...

నొకనాఁడు కౌమారునిపయి నేమో నిష్ఠూర్యములాడి, అతని గదితలుపుమూయుచు,

'ఇన్నాళ్లు నిన్నిక్కడ కట్టిపడవేసినా నీరోగం కుదరలేదు. కానీ వుండు యెన్నాళ్లుంటావో. నాప్రాణంతో నిన్నిక్కడినుండి వదల్తే అప్పుడను.'

'నాబొందెలో ప్రాణమున్నన్నాళ్లు నానిశ్చయము మారదు. నేనిక్కడే ప్రాణములు విడిచెదను.'

అసత్పక్షముననున్న మూర్ఖత మొదల బహ్వారంభముగలదైనను, సత్పక్షముననున్న చిత్తస్థైర్యముతో పోరాటమునకు దిగినప్పుడుమాత్రము లఘుక్రియతో ముగియును. కౌమారుని యుత్తరమాయనను నిరుత్తరునిజేసి శూలమువలె నాటుకొని యాయన మూర్ఖతాసురుని బలముడిగించెను. అయిన నారక్కసి మనియాటకు నాలుగుదినములు పట్టెను. పేరిచయనులుగారు చేతులు దులుపుకొనుచువచ్చి ప్రశ్నవన్నగడలన్నియు క్రియాశూన్యము లయినవని చెప్పిరి. సామోపాయము లేమైన కార్యకరములగునేమో! వట్టి యడియాశ! కంఠశోష!

'నాన్నగారూ! నాకిష్టమైన వివాహము మీకెట్లు గిట్టదో, మీరు నన్ను చేసికొమని బలవంతపెట్టుచున్న బాల్యవివాహము నాకిష్టమునకు సరిపడదు. నేతలపెట్టినది మీదృష్టికి దోషదూషితము. మీరు చెప్పినది నాదృష్టికి ఘోరపాతకము. నాపయి ప్రేమకొలకు నావివాహము మీ రంగీకరించలేరు. మీపయి పితృభక్తికొలకు మీకోరిక నేచెల్లించలేను. ఇట్టిచో మన యభిప్రాయములపయి నొకరికొకరికి గౌరవముంచుకొ వర్తించుట వివేకము. నన్ను విడిచిపెట్టుఁడు. మీకు సంరక్షణలోపము రాదు. సుత ధర్మము మరువను. నాకడుపు కట్టిపెట్టుకొని ముందు మీ సంరక్షణముచూచినపిమ్మట ఆత్మ సంరక్షణము చూచుకొందును.'

చంద్రశేఖరునికి బంధవిమోచ... 663 ... ...రావువలన మాణిక్యాంబ వృత్తాంతమును, రాజగోపాలము కిరా... ... ...క్షి కృష్ణమూర్తులవలపును, విని దక్షిణామూర్తికి తన రాకనుగూరి, '... ... ... రామారావును బ్రం... ణము కమ్మనెను.

'ఉన్నశక్తుల నుపయోగించినపిమ్మట, లేనివానిని లెక్కపెట్టుకొనుట వివేకముగాని, లోపము లెంచుకొనుచు కార్యము మానుకొనుటగాదు. మేడగట్టుకొనుటకు ధనములేదని పూరిటిల్లైన కట్టుకొందురుగాని, చెట్టుక్రింద నివసించి ధనముకొఱకు మీఁదులు చూడరుగదా! ఎండవానలును, శీతోష్ణములును మనకు ధనమువచ్చువఱకును ఆగవు. దైవభక్తియున్నవానికిని దేశాభివృద్ధి గోరువానికిని లోకమే తాను, లోకముయొక్క క్షేమమే తనక్షేమము, లోకముయొక్క పీడ లేతనవిగాను తోఁచును. దేశారిష్టముల పొడకట్టినప్పు డట్టివాఁ డెప్పుడు దొరికిన సామగ్రితో నప్పుడే పనిచేయును గాని, ఆశక్తి లేదని, ఈశక్తి లేదని ముందువెనుకలు జూడఁడు. మనమొక పల్లెటూరులో నుండఁగా వ్యాధివచ్చినప్పుడు, డాక్టరక్కడ లేఁడని యూరుకోక దొరికినదే చాలు ననియే భిషగ్వేషధారిచేతనో చేయిచూపించుకోక మానముగదా. మనము నిజముగా దేశాభివృద్ధియే గోరునట్టయిన మనకున్నశక్తు లుపయోగించియే పని చెయ్యవలెను.'

'మనప్రయత్నములవల్ల రవంతైన ఫలముండవలెనా?'

'తలపెట్టినది మంచిప్రయత్నమయినయెడల, ఫలాఫలముల నిచ్చువాఁడు భగవంతుఁడు గనుక కర్మఫలము బ్రహ్మార్పణముచేసి కార్యమునకు దిగుటయే మనపని. మన పనికి ఫలము కనపడకపోవచ్చును. అయినను మనపని వృథపోవదు. జీససునకు మొదట పన్నిద్దరు పల్లెవాండ్రుతప్ప శిష్యులే లేకపోయిరి. ఇప్పుడాతని మతవ్యాప్తి చూఁడుఁ. ఇంతయు నాతని యకళంక సచ్చరిత్రమువలననే. అట్లే మనప్రవర్తన ాగ్యముగానుండి మనము పడు కష్టములవల్ల మనకు నిజమయిన కార్యదీక్షయున్నట్టు నఁబడినయెడల, ఆరంభమున మనకు శత్రులై యెదిరించినవారే పిమ్మట భృత్యులై గడుదురు. అథమము మనలనుజూచి వారు తమ ప్రవర్తనములైన దిద్దుకొందురు.'

'అన్నియుసరేకాని, కూఁతులు పుట్టినయెడల మనతాహతుకుఁ దగ్గ సంబంధములు దొరకవు.'

'బాల్యవివాహములు కూడవనుచు మనము మనపిల్లలు ఋతుమతులు కాకుండ వాహము చెయ్యలేముగ [illegible] గుణములునేర్పి చక్కనివిద్య చెప్పించిన మనకీవిషయమున [illegible] నా యభిప్రాయము.

[illegible] 122 [illegible]